

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА

Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра філософії та релігієзнавства

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки Спеціальність: 033 Філософія Рівень вищої
освіти: перший (бакалаврський)

ДИПЛОМНА РОБОТА
З ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ НА ТЕМУ:
" СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК ВІДЗЕРКАЛЕННЯ МОРАЛЬНИХ
ЦІННОСТЕЙ СОЦІУМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ VS ВИКЛИКІВ
УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ"

Студентки 4-го курсу
Семеренко Анни Андріївни
Науковий керівник:
Хрипко Світлана Анатоліївна

Роботу захищено «____»_____20__р.

Оцінка_____

Київ – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ.....	6
1.1. Поняття та сутність суспільної свідомості	6
1.2. Структура та форми суспільної свідомості.....	10
1.3. Моральні цінності як елемент суспільної свідомості.....	14
РОЗДІЛ 2. МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СОЦІУМУ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ..	19
2.1. Історичний розвиток моральних цінностей у суспільстві.....	19
2.2. Зміна моральних цінностей у контексті соціальних трансформацій.....	26
2.3. Вплив культурних, релігійних та політичних чинників на моральні орієнтири суспільства.....	32
РОЗДІЛ 3. СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ.....	43
3.1. Моральні цінності українського суспільства: сучасний стан.....	43
3.2. Вплив соціально-політичних подій на суспільну свідомість в Україні.....	47
3.3. Віддзеркалення моральних цінностей у сучасному українському дискурсі: виклики та перспективи.....	52
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

В умовах воєнного стану та кризових ситуацій суспільна свідомість і моральні цінності підлягають значним трансформаціям. Соціальні зміни, зокрема через вплив воєнного стану в нашій країні, глобалізацію та модернізацію, вимагають переосмислення традиційних моральних орієнтирів і адаптації до нових умов.

Дослідження цієї теми є важливим для розуміння того, як соціальні зміни, впливають на формування і трансформацію моральних цінностей. В умовах війни суспільна свідомість може підлягати як позитивним, так і негативним впливам, що відображає актуальність дослідження в контексті забезпечення соціальної стабільності і підтримки моральних стандартів. Це також критично важливо для розробки ефективних соціальних і культурних стратегій, які можуть допомогти в адаптації суспільства до нових реалій та забезпечити збереження соціальних і моральних основ в умовах невизначеності та криз.

Актуальність теми підкріплюється необхідністю критичного осмислення того, як швидкі соціально-політичні зміни відображаються на моральних цінностях та суспільній свідомості. Це дозволяє створити основи для подальших досліджень і практичних рекомендацій, що сприятимуть соціально-культурному розвитку та підтримці моральних норм в умовах сучасних викликів.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі суспільної свідомості як віддзеркалення моральних цінностей соціуму, з дослідженням теоретичних засад та практичних викликів, які постають перед сучасною Україною в умовах соціально-політичних змін та воєнного конфлікту. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Розкрити поняття, сутність та функції суспільної свідомості, а також її структуру і форми.
2. Дослідити роль моральних цінностей як елемента суспільної свідомості та їх вплив на формування моральних орієнтирів в суспільстві.

3. Проаналізувати історичний розвиток моральних цінностей у суспільстві, виявити ключові етапи та зміни.
4. Визначити, як соціальні трансформації впливають на зміну моральних цінностей, а також дослідити механізми цього впливу.
5. Оцінити вплив культурних, релігійних та політичних чинників на моральні орієнтири суспільства.
6. Дослідити сучасний стан моральних цінностей в українському суспільстві та виявити основні тенденції.
7. Аналізувати вплив соціально-політичних подій на суспільну свідомість в Україні.
8. Вивчити віддзеркалення моральних цінностей у сучасному українському дискурсі, визначити основні виклики та перспективи для розвитку суспільної свідомості.

Об'єктом дослідження є соціальні трансформації та їх вплив на моральні цінності суспільства.

Предметом дослідження є суспільна свідомість як віддзеркалення моральних цінностей в умовах сучасних соціальних змін в Україні.

Методи дослідження включають теоретичний аналіз, порівняльний метод, історичний аналіз, соціологічні опитування та експертні інтерв'ю. Ці методи дозволяють комплексно дослідити взаємозв'язок між соціальними змінами і моральними цінностями, а також виявити специфічні особливості українського контексту.

Теоретичне значення дослідження полягає в розробці нових підходів до розуміння моральних цінностей в умовах соціальних змін, що може слугувати основою для подальших наукових досліджень у галузі соціології та філософії.

Практичне значення роботи полягає в розробці рекомендацій для соціальних і культурних інститутів щодо покращення моральної свідомості суспільства.

Структура роботи включає три розділи, в кожному з яких розглядаються теоретичні аспекти, історичний контекст і сучасні виклики, а також рекомендації

щодо їх подолання. Загальний обсяг роботи складає 67 сторінок, включаючи список використаних джерел.

Ключові терміни: «суспільна свідомість», «моральні цінності», «соціальні зміни», «соціологічний контекст», «українське суспільство», «етичні стандарти», «соціальні трансформації», «моральна свідомість».

Апробація результатів дослідження

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

1.1. Поняття та сутність суспільної свідомості

Поняття суспільної свідомості охоплює складний і багатогранний феномен, який визначає колективне уявлення людей про навколишній світ і соціальні відносини. Суспільна свідомість являє собою систему поглядів, уявлень і переконань, які формують загальну картину світу і регулюють поведінку індивідів у соціумі. Вона складається з різних форм, таких як моральна, політична, правова, естетична, релігійна та філософська свідомість, які разом утворюють цілісну систему соціальних норм і цінностей.

Сучасний етап розвитку цивілізації, що характеризується трансформацією індустріального способу господарювання в постіндустріальний, формує нові виклики та нові глобальні загрози національним економікам внаслідок руйнування або трансформації усталених механізмів господарювання – конкуренції, власності, попиту й пропозиції тощо. Метою суспільної трансформації виступає перехід до сучасної парадигми господарювання, що передбачає якісно новий тип розвитку – сталий розвиток, однією із складових якого виступає розбудова економіки знань. Подібна трансформація – це складний багатогранний процес, і навіть державне втручання в ринкові процеси з метою згладжування недоліків ринку не здатне сформувати механізмів сталості при існуючій базі – сучасному стані суспільної свідомості [41].

Суспільна свідомість не є статичною; вона динамічно змінюється під впливом соціальних перетворень, історичних подій та культурних трансформацій. Ці зміни відображаються в еволюції моральних цінностей, зміні політичних поглядів, адаптації правових норм та розвитку культурних уявлень. Основні рівні суспільної свідомості включають буденну свідомість, яка охоплює повсякденні уявлення і відчуття, та теоретичну свідомість, яка включає ідеологічні та наукові концепції.

Суспільна свідомість є надзвичайно складним і багатогранним явищем, яке відображає процеси соціального життя в усьому його різноманітті. Вона формується не лише як результат накопичення індивідуальних свідомостей, а як самостійна і специфічна духовна система, що включає в себе численні форми вираження – філософські, наукові, художні, моральні, правові і політичні ідеї та уявлення.

Суспільна свідомість керується соціальними законами, її історія йде за історією суспільного буття, і те, які саме відбуватимуться зміни - еволюційні чи революційні, оцінка свідомості визначається в кінцевому підсумку відповідно до змін у суспільному бутті [20].

Суспільна свідомість розглядається як динамічна система, яка постійно адаптується і змінюється у відповідь на внутрішні і зовнішні чинники. Це

означає, що моральні орієнтири суспільства не є статичними, а є результатом постійної взаємодії культурних, релігійних і політичних впливів.

Суспільна свідомість також є ареною для боротьби різних ідеологій і цінностей, які намагаються вплинути на моральні орієнтири соціуму. Ідеологічні суперечності і конфлікти можуть призводити до змін у моральних нормах, оскільки суспільство намагається інтегрувати нові ідеї та концепти в існуючу систему цінностей. Це вимагає постійної еволюції суспільної свідомості, яка відображає актуальні соціальні, культурні та політичні контексти.

Сучасні науковці, в свою чергу, розглядають суспільну свідомість як механізм, який регулює соціальні процеси і сприяє інтеграції індивідуальних цінностей у загальний соціальний контекст. Також вони вважають, що суспільна свідомість визначає, як соціум сприймає і реагує на нові соціальні реалії, включаючи культурні та політичні зміни. Цей процес забезпечує адаптацію моральних орієнтирів до змінюваних умов соціального середовища, що дозволяє суспільству зберігати свою єдність і цілісність в умовах динамічних змін.

Суспільна свідомість як об'єкт пізнання є складним і багатограним. Вона відображає процес життя соціуму. «Суспільна свідомість – не сума окремих, індивідуальних свідомостей. Це якісно особлива духовна система, що існує у вигляді різноманітних форм – системи філософських, наукових, художніх, моральних, правових і політичних ідей та уявлень тощо». Суб'єктом суспільної свідомості є соціум [42].

Масова суспільна свідомість – це сукупність переважаючих ідей, переконань, ідеологій, настанов і цінностей, що формуються в суспільстві внаслідок взаємодії індивідів і соціальних груп. Вона відображає колективне сприйняття дійсності, що визначає поведінку людей та їхню реакцію на зміни в соціальному, політичному та економічному середовищі [48].

Суспільна свідомість є якісно особливою духовною системою, яка існує у формі різноманітних ідеологічних систем. Він вважає, що суспільна свідомість не є простою сумою індивідуальних свідомостей, а є складною системою, що

формується під впливом численних факторів і ідеологій. Це підкреслює багатогранність та комплексність суспільної свідомості як соціального явища.

Масова свідомість також тісно пов'язана з інформаційним суверенітетом країни. Це пов'язано з тим, що здатність країни формувати свої власні ідеї, переконання та наративи без втручання ззовні є важливим чинником забезпечення національної безпеки та стабільності. Розуміючи, як інформаційний простір впливає на суспільні настрої, держави можуть ефективніше захищати своє інформаційне середовище від зовнішніх загроз і маніпуляцій [32, с. 63].

Суспільна свідомість має також прогностичну функцію, здатну впливати на майбутні соціальні процеси. Вона не лише відображає існуючі соціальні умови, але й може визначати напрямки їх розвитку.

З огляду на ці підходи, вважаємо, що сутність суспільної свідомості полягає в її динамічній і багатогранній природі. Вона є результатом взаємодії різних соціальних, моральних і культурних факторів, що визначають її характер та функції. Суспільна свідомість не лише відображає соціальні реалії, але й активно формує їх, впливаючи на соціальні трансформації та моральні цінності.

Формування суспільної свідомості є результатом історичного розвитку та соціалізації індивідів. Соціальні умови, культурні традиції та історичний контекст впливають на те, як формуються колективні уявлення і норми. Вона виконує важливі функції в суспільстві, регулюючи соціальні відносини та забезпечуючи соціальну інтеграцію. Через суспільну свідомість відображаються і реконструюються соціальні реалії, що дозволяє індивідам орієнтуватися у світі та приймати моральні і соціальні рішення.

Суспільна свідомість виконує не лише функцію відображення реальності, але й активну роль у її формуванні. Вона є результатом тривалого історичного розвитку та соціальної взаємодії, де кожна нова форма суспільної свідомості вносить свій внесок у створення і зміцнення соціальних норм і цінностей. Важливо зазначити, що суспільна свідомість не є статичною; вона постійно

адаптується і змінюється у відповідь на соціальні трансформації та культурні зрушення.

Індивідуальна свідомість є основою для існування суспільної свідомості, адже саме через індивідуальні погляди, почуття та уявлення формується загальний духовний світ соціуму. Без активної участі особистостей, соціальних груп і спільнот, суспільна свідомість не може існувати в повному обсязі. Таким чином, суспільна свідомість проявляється через індивідуальні свідомості, які взаємодіють і взаємозалежні.

Крім того, суспільна свідомість має здатність до передбачення і прогнозування соціальних змін. Вона не тільки відображає існуючий стан соціальних відносин, але й може впливати на напрямок і темп соціальних змін, забезпечуючи таким чином свою функцію як активного агента соціального розвитку. Це дозволяє суспільству адаптуватися до нових умов і викликів, забезпечуючи його стабільність і розвиток.

Механізми, що формують свідомість мас, ґрунтуються на впливі різних чинників, серед яких важливу роль відіграють державна інформаційна політика, освіта, культурні інституції та сучасні технології. Державна інформаційна політика є основним засобом створення інформаційного простору, що визначає національні пріоритети та цінності. За допомогою управління медіаресурсами, інформаційних кампаній та законодавчих заходів держава здатна формувати та підтримувати певний образ реальності для своїх громадян. Важливо, що така політика спрямована не тільки на забезпечення стабільності та безпеки, а й на виховання критичного мислення в населення [27, с. 20].

Отже, суспільна свідомість є динамічною системою, яка постійно змінюється та адаптується під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Вона забезпечує соціальну інтеграцію, визначає цінності і норми, що керують поведінкою індивідів, і в той же час формує і підтримує соціальну структуру і культурну ідентичність.

1.2. Структура та форми суспільної свідомості

Як раніше було зазначено, суспільна свідомість є складним феноменом, що охоплює різноманітні ідеальні форми, такі як поняття, судження, почуття, ідеї, уявлення та теорії. Ці компоненти, формують образи та інтерпретації суспільного буття, яке виникає та розвивається в процесі взаємодії людини з природою і соціальною історією. Вони функціонують як механізми, що дозволяють людині усвідомлювати своє місце в соціумі, осмислювати власний досвід та адаптуватися до змін у навколишньому світі.

У теорії пізнання суспільна свідомість розглядається як результат соціальних умов і обставин, які впливають на формування інтелектуальних та емоційних структур особистості. Цей підхід підкреслює, що свідомість не є ізольованим явищем, а перебуває у взаємозв'язку з соціальною, культурною і економічною середовищем. Соціальна зумовленість свідомості означає, що наше сприйняття і розуміння світу формуються під впливом соціальних норм, цінностей і практик.

Філософія досліджує суспільну свідомість з двох основних аспектів: пізнавального та соціального. Пізнавальний аспект зосереджується на тому, як суспільна свідомість допомагає людині розуміти і інтерпретувати навколишню реальність, як вона впливає на формування знань і переконань. Соціальний аспект аналізує, як суспільна свідомість взаємодіє з соціальними структурами, відносинами та процесами, а також як вона впливає на соціальну поведінку і міжособистісні стосунки.

Загалом, суспільна свідомість виконує важливу роль у відображенні і реконструкції соціального досвіду, адже вона допомагає формувати індивідуальні та колективні уявлення про світ. Через свою динамічну природу вона здатна адаптуватися до нових соціальних умов і змін, що робить її критично важливою для розуміння соціальних процесів і формування майбутнього розвитку суспільства.

Основними формами суспільної свідомості є моральна, політична, правова, естетична, релігійна та філософська свідомість. Її структура охоплює

різні рівні: буденну та теоретичну свідомість, ідеологію та суспільну психологію. Буденний рівень суспільної свідомості охоплює ті аспекти, які люди спостерігають і переживають у своєму повсякденному житті. Цей рівень включає емпіричні знання, які люди отримують через особистий досвід і спостереження за навколишнім світом. Наприклад, звичаї та традиції, що існують у певному суспільстві, формуються на основі спільного досвіду і взаємодії з оточенням. В українському контексті це можуть бути обряди, пов'язані з відзначенням свят, як-от Різдво або Великдень, які мають велике значення для соціального життя і формують уявлення про моральні норми, наприклад, важливість сімейних зв'язків і традицій. Іншим прикладом є народні уявлення про справедливість або чесність, які формуються в результаті довготривалого історичного досвіду та соціальних практик.

Моральна свідомість трактується науковцями як специфічна форма духовної культури, яка спирається на загальнозживані моральні норми та цінності, ідеали та принципи, поняття добра й зла, совісті й гідності, справедливості й відповідальності. Роль моральної свідомості в тому, що завдяки їй відбувається регуляція поведінки та взаємин. За її допомогою здійснюються моральні санкції (схвалення чи засудження вчинків), що мають духовний характер і є не матеріальною мірою суспільної відплати (нагороди чи покарання), а моральними оцінками, котрі індивід самостійно усвідомлює, внутрішньо приймає і згідно з ними спрямовує свої дії, мотивує, контролює та обґрунтовує свої вчинки, планує і виробляє власну позицію та лінію поведінки в межах референтної спільноти, офіційної групи чи суспільства в цілому [4].

Теоретичний рівень суспільної свідомості, в свою чергу, виходить за межі повсякденного досвіду і має на меті аналізувати і систематизувати знання про об'єктивні процеси на більш глибокому рівні. Це виявляється через філософські, соціологічні та наукові теорії, які прагнуть виявити закономірності розвитку і функціонування соціальних явищ. Наприклад, соціологічні теорії про роль інститутів у суспільстві, такі як теорія соціальних структур, аналізують, як різні

соціальні інститути, включаючи сім'ю, освіту і релігію, взаємодіють один з одним і як це впливає на формування моральних норм.

В Україні теоретичні дослідження можуть включати аналіз змін у суспільних цінностях в умовах соціальних і політичних трансформацій, наприклад, періоду незалежності або переходу до демократичних норм.

Ще одним прикладом теоретичного рівня є дослідження впливу глобалізації на національні і культурні ідентичності. В цьому контексті, теоретики можуть досліджувати, як глобальні тенденції впливають на локальні моральні орієнтири і як суспільства адаптують свої культурні та моральні норми до нових умов. Наприклад, в умовах глобалізації в Україні спостерігається адаптація західних цінностей, що може впливати на традиційні моральні норми та соціальні практики, змінюючи уявлення про роль особи в суспільстві, гендерні ролі і соціальну відповідальність.

Політичну свідомість розглядають як відображення політичних відносин та діяльності, які мають місце в суспільстві. Вона являє собою систему поглядів на політичний устрій суспільства, форми державного управління, взаємини між різними соціальними групами, їхні ролі у суспільному житті, а також на відносини з іншими країнами.

Правова свідомість є сукупністю знань і поглядів на юридичні права та норми, що регулюють поведінку людей у суспільстві. У тоталітарних режимах правова система і політична влада зосереджені в руках обмеженої групи осіб, яка порушує демократичні свободи та підпорядковує суспільне життя своїм інтересам. У демократичній правовій державі правова свідомість значної частини населення підтримує існуючу правову систему. Правова свідомість у структурі суспільної свідомості присутня як в ідеологічній, так і в соціально-психологічній сферах.

Мораль у суспільній свідомості виконує ключову роль, оскільки є сукупністю норм і правил поведінки, що базуються на уявленнях про добро і зло, справедливість, гідність і обов'язок. Мораль регулює вчинки людини, визначає її ставлення до інших осіб і суспільства загалом. Без моральних норм

функціонування суспільства є неможливим. Моральні норми впливають на всі сфери життя: трудову діяльність, побут та суспільні відносини.

Філософія визначає основні етичні категорії, такі як добро, зло, справедливість, гідність, толерантність і милосердя, котрі слугують моральними орієнтирами для людської поведінки і суспільного життя. Ці категорії дозволяють визначити межі між прийнятними і неприйнятними вчинками, формуючи моральні принципи, які регулюють взаємовідносини між людьми. Моральний ідеал, тобто образ бажаної поведінки, є тим орієнтиром, до якого людина має прагнути, втілюючи етичні цінності у своєму житті. Моральні норми, що відображають загальноприйняті уявлення про належне, допомагають структурувати соціальні взаємини та забезпечувати гармонію у суспільстві. Оцінки, погляди та переконання є важливими складовими моральної свідомості, адже вони формують наше уявлення про те, що є правильним чи неправильним, добрим чи злим.

Релігія як форма суспільної свідомості включає в себе релігійну ідеологію та релігійну психологію. Протягом історії релігійна свідомість еволюціонувала, проходячи шлях від первісних культів до складних релігійних систем і основних світових релігій. Релігія має не лише соціальні аспекти, але й психологічні, емоційні та моральні корені.

Естетична свідомість відображає об'єктивну реальність через художні образи, що виражають ідеї, погляди, емоції та почуття людей на основі принципів краси. Мистецтво, яке включає живопис, літературу, скульптуру, музику і театр, відіграє значну роль у формуванні естетичної свідомості. Воно відтворює дійсність не через абстрактні поняття, а через конкретно-чуттєві образи та форми, протиставляючи науку [5, с. 60].

Мистецтво також має важливе пізнавальне значення. Аристотель підкреслив, що мистецтво відіграє ключову роль у розвитку особистості, відображаючи природу та життя через ритм, слово і гармонію [14, с. 42].

Сучасне мистецтво розвивається за двома основними напрямками: перший представляє «елітарну» культуру, яка орієнтована на вибіркоку частину

суспільства, тоді як другий відображає «масову» культуру, яка доступна широкому загалу [15, с. 66].

Завдяки суспільній свідомості знання реалізується у практичній діяльності, яка формує суспільно-культурний простір.

Отже, суспільна свідомість є комплексним явищем, що включає моральну, політичну, правову, естетичну, релігійну та філософську свідомість, які разом формують уявлення про соціальну реальність. Вона відображає та реконструює суспільне буття через взаємодію з природою і соціальною історією. Суспільна свідомість включає буденний і теоретичний рівні, ідеологію та суспільну психологію, що формують систему поглядів і норм.

1.3. Моральні цінності як елемент суспільної свідомості

Поняття «мораль» походить від латинських слів «mos», «mores», що означає «спокій», «мода», «звичай», «вдача». Давньоримський оратор і філософ Ціцерон, спираючись і прямо посилаючись на досвід Аристотеля, утворив прикметник «moralis» («моральний»), тобто той, що відноситься до вдачі, характеру, співвідноситься з моральним, тобто правильним. Значно пізніше утворилося слово «moralitas» («мораль») [24].

Моральні цінності є важливою складовою суспільної свідомості, яка визначає стандарти поведінки, орієнтири та переконання індивідів у суспільстві. Вони формують основи соціальних норм і правил, що регулюють взаємодію між людьми і визначають їхні відносини до світу. Моральні цінності відображаються у концепціях добра і зла, справедливості, обов'язку та гідності, створюючи фундамент для формування етичних стандартів і соціальних норм.

Формування моральних цінностей відбувається через довгий процес історичного розвитку, соціалізації і культурної еволюції. Вони не є статичними, а змінюються і адаптуються під впливом соціальних змін, культурних трансформацій та історичних подій. Моральні цінності грають ключову роль у

підтримці соціальної стабільності та є критично важливими для забезпечення гармонії і взаєморозуміння в суспільстві.

Проблематика етики: свобода, необхідність і відповідальність людини; відносність і абсолютність моралі; сенс людського життя; моральні цінності та питання морального виховання. А мораль є основним елементом етики, яка являє собою систему вимог, норм і правил поведінки людини, що склалися історично і добровільно дотримуються. Її складовими є загальноприйняті людським суспільством традиції, приховані правила, поняття добра і зла, правильного і неправильного, добра і зла, а також породжені цими поняттями набір соціальних норм поведінки. Іноді слово «мораль» вживають у вузькому сенсі, маючи на увазі не суспільство в цілому, а лише його частину. Наприклад: християнська мораль, буржуазна мораль тощо [12].

Цінності – це емоційні та глибоко вкорінені уявлення про те, що є важливим, бажаним і морально прийнятним для окремої людини або суспільства загалом. Цінності визначають життєві пріоритети і допомагають людям ухвалювати рішення, ґрунтовані на моральних, культурних і соціальних принципах. Цінності формуються під впливом традицій, виховання і соціальних норм і часто є підґрунтям для судження про правильність чи неправильність тих чи інших дій або явищ [39, с. 163].

Ще у V ст. до н. е. Платон визначав мораль як систему, що «унормовує людське співіснування, пов'язує, поєднує людей, робить спільне життя можливим» [36, с. 312]. А це означає, що мораль як поняття – це вид суспільних відносин, який ґрунтується на таких засадах як гуманізм, повага та любов.

В умовах сучасних соціальних перетворень і глобалізації, моральні цінності підлягають переосмисленню і адаптації. Важливо дослідити, як ці цінності впливають на формування суспільної свідомості, як вони взаємодіють з іншими елементами суспільної свідомості, такими як політична, правова, естетична і релігійна свідомість. Це дозволяє глибше зрозуміти, як моральні цінності впливають на соціальні процеси і розвиток суспільства в цілому.

Моральні цінності відіграють ключову роль у житті людини, оскільки вони визначають стандарти поведінки та орієнтири, які формують основи для морального вибору та самоствердження особистості. Вони виражають моральну орієнтацію і ціннісний сенс поведінки, що дозволяє людині вийти за межі безпосередніх потреб і стати творчою особистістю [4].

Антична філософія є одним із ключових періодів у розвитку людської думки, де здійснювалася рефлексія релігійних цінностей і їхньої ролі у формуванні світогляду та етичних норм суспільства. Різні філософські школи античності надавали різні інтерпретації цих цінностей, що свідчить про складність та багатогранність релігійного феномену у той період [6, с. 27].

Поняття «цінність» широко використовується в філософії та психології, де воно відображає значущість предметів і явищ для людини чи суспільства. Цінності набирають соціального сенсу і впливають на свідомість і поведінку лише тоді, коли особистість усвідомлює їх як важливі орієнтації в світі людських потреб, зокрема моральних [35, с. 19]. Вони служать своєрідним «локатором», допомагаючи знаходити сенс у моральному виборі. Кожна моральна цінність має свою тривалу історію виникнення та розвитку, і її розуміння часто вимагає пошуку об'єктивного ціннісного змісту.

Поняття «освітнє середовище», на думку науковиць І. Павленко, О. Алексєєвої, «з'явилося внаслідок активізації ролі освіти в становленні суспільства нового типу, у якому значно зросла роль знань, інформації, а культура проникла в усі сфери людського існування. У цьому середовищі діють певні суб'єкти, формується інституційна та неінституційна організація в системі взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, а також здійснюється взаємодія з іншими інститутами й суспільством загалом [29].

Ціннісні орієнтації відображають не лише корінні інтереси людського буття, але й формують сучасні уявлення про сенс життя, людяність і співчуття. Оскільки люди по-різному сприймають загальні цінності, часто виникають індивідуальні цінності, які можуть бути або ідеальними, що веде до

суперечностей між свідомістю і поведінкою, або спрощеними, що суперечать суспільним нормам [32, с. 56].

В.Шинкарук визначає мораль як «систему поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють моральну поведінку людей». При цьому вчений вказує, що «специфікою моралі є те, що вона, на відміну від таких форм суспільного регулювання, як економічна, правова, адміністративна тощо, які спираються на спеціальні установи, силу державного примусу (право), базується на силі переконання, громадської думки, традицій, моральних авторитетів», а складовими частинами моралі є моральна діяльність, моральні відносини, моральна свідомість [42, с. 399]. Прикладом поєднання в змісті моралі свідомісної і діяльнісної складових є й таке тлумачення: «мораль – це система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства і означає форму соціальної культури, що виконує ціннісно–орієнтаційні та регулятивні функції» [12, с.9].

Свідоме ставлення до цінностей дозволяє людині утверджувати моральні принципи і цінність своїх мотивів. Цінності, такі як вищі культурні та смисложиттєві цінності, визначають сенс існування людини і сприяють її розвитку, тоді як святині, що перевищують людське буття, трактуються як важливі для моральної орієнтації і їх ігнорування вважається гріхом.

Моральні цінності є важливими моральними орієнтирами, які допомагають людині оцінювати своє життя та орієнтуватися в ньому.

Поняття «цінність» є суб'єктивним і може мати різні трактування в залежності від особистого сприйняття. Люди можуть по-різному розуміти і оцінювати цінності, що змінюється разом із їх світоглядом і життєвим досвідом. Моральні цінності також можуть трансформуватися внаслідок змін у суспільстві [45, с. 52].

Сучасний світ є складним і наповнений викликами, зокрема занепадом моральних принципів, що є наслідком загального національного занепаду. Зокрема, цінності, такі як щирість, справедливість, дружба та любов, часто недооцінюються, а довіра між людьми знижується. Зростає жорстокість, і в

засобах масової інформації часто з'являються новини про насильство, тероризм та шахрайство, що свідчить про загальний занепад моральності [49, с. 139].

Поведінковий компонент суверенних моральних цінностей. У структурі суверених моральних цінностей поведінковий компонент представлений моральною саморегуляцією, усталеними правилами поведінки у соціумі, моральною рефлексією. За переконанням І. Булах, моральна саморегуляція є джерелом творення особистості, а усвідомлені установки та правила - механізмом внутрішнього спонукання, що змушує особистість керувати власними діями та поведінкою згідно прийнятих у певному суспільстві норм [5].

Здається, що люди забувають про те, що найцінніше в житті – безкоштовне, такі як друзі, сім'я, щастя і любов. Натомість сучасне суспільство часто фокусується на матеріальних речах, таких як бренд одягу чи модель телефону, і не звертає уваги на внутрішній світ людини. Цінність внутрішнього світу і людських якостей часто ігнорується на користь зовнішніх атрибутів.

Ці тенденції вказують на те, що людство стало більш меркантильним і дріб'язковим, навіть якщо матеріальний достаток у деяких людей є значним. В результаті, моральні цінності можуть виглядати як щось застаріле, і часто ті, хто дотримується моральних принципів, здаються менш успішними порівняно з тими, хто ігнорує їх. Моральні турботи часто є привілеєм тих, хто вже має достаток, і можуть здаватися другорядними для тих, хто бореться за виживання.

Сучасними науковцями майже не було дослідження поняття «суверенні моральні цінності», якщо не брати до уваги дисертаційне дослідження В. Педоренко [34].

Мораль може проявлятися в досягненні матеріального достатку, який дозволяє звільнитися від турбот і переживань, пов'язаних із фінансовими труднощами. Проте в XXI столітті це слово часто асоціюється з кризами, технічним прогресом, революціями, протестами та знеціненням людських цінностей. Якщо кризи та революції є результатом активної участі людей, то знецінення моральних цінностей часто є наслідком пасивності та байдужості.

Втрата моральних принципів, на мою думку, є проявом втрати духовності та внутрішнього світу людини.

О.Дубасенюк, досліджуючи педагогічні умови формування ціннісноморальних орієнтацій здобувачів освіти в умовах освітніх змін, наполягала на дотриманні таких педагогічних умов, як упровадження в освітню теорію та практику взаємопов'язаних стратегій особистісного зростання, зокрема – самопізнання, самореалізація, саморозвиток [11].

Сьогодні люди часто ставлять власні інтереси вище, ніж загальне благо, нехтуючи потребами своїх громад і навіть держави. Зосередженість на вирішенні особистих проблем часто відсуває моральні цінності на другий план. Поширене безробіття та економічні труднощі змушують людей зосереджуватися на матеріальному добробуті, відволікаючи увагу від моральних принципів.

Однак не можна ставити матеріальні досягнення вище моральних цінностей, і навпаки. Це протиріччя є серйозною проблемою сучасності. Деякі люди можуть ігнорувати моральні аспекти, зосереджуючись виключно на матеріальному добробуті, тоді як інші намагаються дотримуватись моральних норм, навіть у складних умовах [37, с. 86]. Потрібно знайти баланс між матеріальним і моральним аспектами життя. Неможливо бути повністю задоволеним, якщо твоє моральне благополуччя не узгоджується з матеріальним станом.

Цінності визначаються через важливість певних аспектів життя для індивіда і суспільства. Вони не тільки задовольняють потреби, а й сприяють самоствердженню особистості. Вибір моральних цінностей тісно пов'язаний із пошуком сенсу життя та основ для моральних вчинків.

Цінності закріплюються в соціальних нормах і виступають як важливі орієнтири, такі як чесність, гідність, любов і справедливість [36, с. 37-38]. Існують також прикладні цінності, як-от ввічливість, точність, працьовитість та ретельність.

Узагальнюючи слід відмітити, що моральні цінності є ключовим елементом суспільної свідомості, формуючи основи соціальних норм і

стандартів поведінки, які регулюють взаємодію між людьми і їхні відносини до світу. Вони відображають концепції добра і зла, справедливості, обов'язку та гідності, створюючи фундамент для етичних стандартів і соціальних норм. Формування моральних цінностей є динамічним процесом, який відбувається через історичний розвиток, соціалізацію та культурні зміни, а їх адаптація до нових соціальних умов є критично важливою для підтримки соціальної стабільності та гармонії. В умовах сучасних глобальних перетворень важливо розглядати, як моральні цінності взаємодіють з іншими аспектами суспільної свідомості, такими як політична, правова, естетична і релігійна свідомість, щоб краще зрозуміти їхній вплив на соціальні процеси та розвиток суспільства в цілому.

РОЗДІЛ 2

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ СОЦІУМУ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

2.1. Історичний розвиток моральних цінностей у суспільстві

З плином часу суспільство проходить через різні форми моральних систем, від родоплемінних до буржуазних, адаптуючи їх відповідно до своїх соціальних і економічних потреб. Основними етапами морального розвитку є відмова від канібалізму, організація статевих стосунків, визнання представників інших родів і племен як повноцінних людей, а також культур різних народів і націй, визнання права кожного народу на свою національну культуру і мову, і свободу совісті. До

цих етапів також можна віднести відмову від рабства, кріпосництва, інквізиції, захист тварин і рослин, заборону війн і страт [40, с. 58-59].

Саме до цінностей, на думку відомого американського соціолога Т. Парсонса, звертаються люди з метою остаточного обґрунтування своїх дій. Цінності виходять за межі конкретних ситуацій (тобто можуть вирішуватися особистістю під впливом інтересів і переконань), адже визначають головні цілі та сенс життя та найяскравіше проявляються для людини або соціуму в кризові моменти [1, с. 3].

Теоретичне вирішення питання про моральний прогрес стикається з численними труднощами. Основною проблемою є невиправдане ототожнення моралі як ідеального феномену (вузьке розуміння моралі) з моральністю, яка є реальними стосунками між людьми, що контролюються громадською думкою. Наприклад, випадки проміскуїтету, інцесту і навіть канібалізму трапляються і сьогодні, що вказує на особливості моральності людей, а не на мораль як таку.

Неправильне ототожнення чи зближення понять «мораль» і «етика» також ускладнює теоретичне вирішення цих питань. Трактати з етики не завжди відображають рівень моралі та моральності народу, адже теоретичні знання не завжди корелюють з реальним моральним поведінкою. Моральний розвиток людини не завжди залежить від її теоретичних знань, а визначається системою моральних норм і цінностей, якими керується суспільство [47, с. 77]. Наприклад, висока моральна позиція Сократа не може бути застосована до суспільства, яке приречено на смерть видатного представника.

За визначенням академіка І. Беха, «ми переживаємо справжній ренесанс у педагогіці: вона сповна одухотворюється. Це стало можливим завдяки її глибинному психологічному супроводу... Йдеться про нову виховну парадигму, зокрема вводяться нові наукові категорії: вчинкове життя, вищі смисли, смислоцінна сфера, духовність як вираження духу, духовна особистість, духовна самосвідомість тощо» [3, с. 9–10].

Між ідеальною мораллю, моральністю і етикою немає прямого зв'язку. Високий рівень моралі в суспільстві не завжди означає високу моральність, і

розвиток етики не завжди свідчить про прогрес моралі. Це потрібно враховувати при визначенні критеріїв морального прогресу і аналізуючи тенденції в її розвитку.

Однією з найскладніших проблем у дослідженні історії моралі та її майбутнього є визначення критеріїв прогресу моралі. У минулому до таких критеріїв відносили концепції «найбільшого щастя для найбільшої кількості людей», єдність, солідарність людей і любов тощо [3, с. 39].

У сучасному світі релігійні цінності стикаються зі значними викликами, такими як плюралізація цінностей, зменшення впливу релігії в суспільстві та зростання релігійного екстремізму. Однак, незважаючи на це, релігія залишається важливим фактором у формуванні моральних уявлень та цінностей. Сучасні філософські дебати стосовно ролі релігії у суспільстві залишаються актуальними, і вони залежать від культурних, історичних та соціальних контекстів кожної конкретної спільноти [15, с. 119].

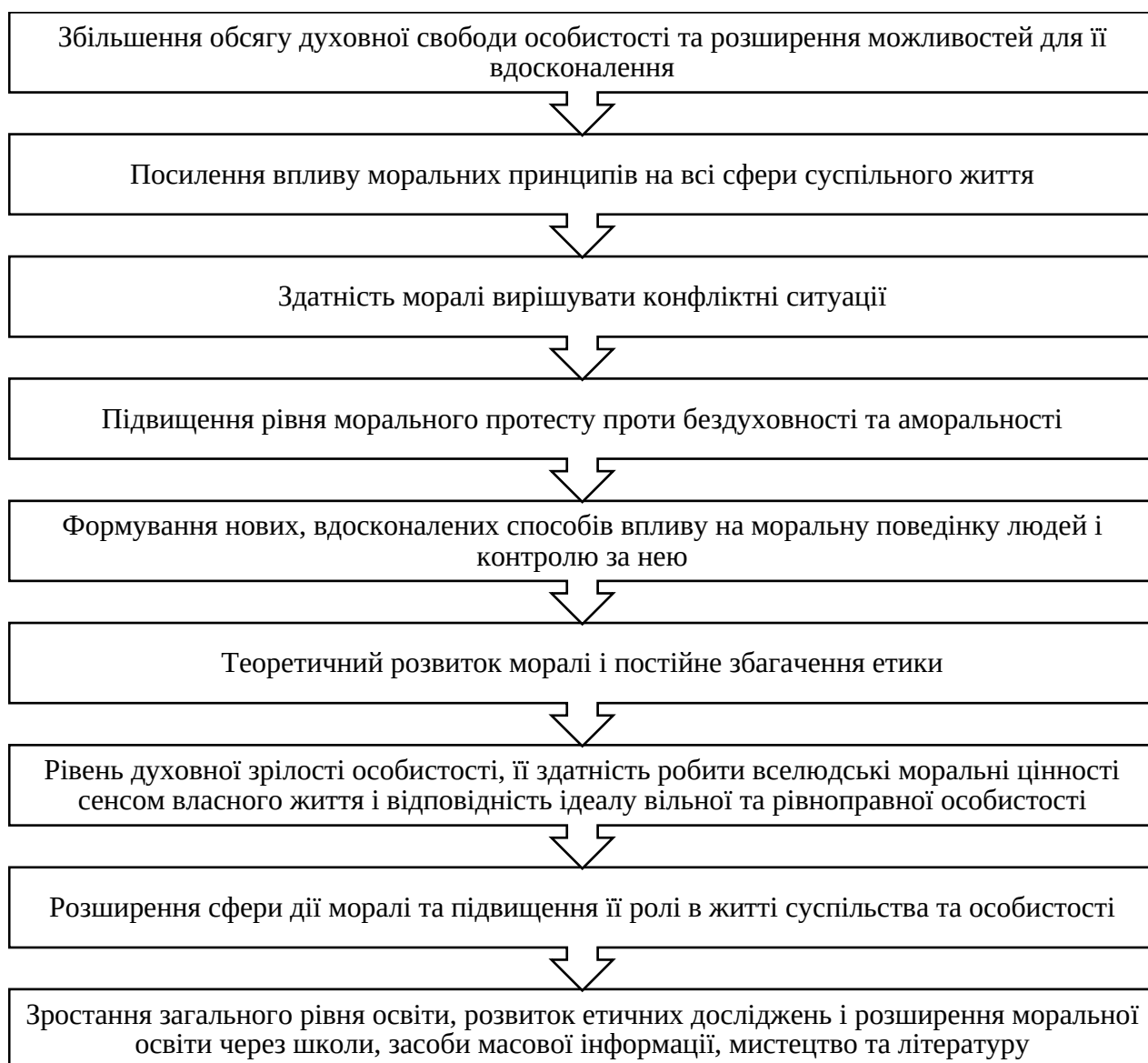

Рис. 2.1. Критерії морального прогресу

Проте, поверхневий аналіз показує, що не всі ці критерії є науково обґрунтованими. Наприклад, мораль не підлягає теоретичному розвитку, а застосування засобів контролю над моральною поведінкою може мати негативні наслідки.

Виникнення моралі саме по собі свідчить про прогрес людства. Моральні норми є більш високими, ніж доморальні засоби регулювання людських стосунків, оскільки вони універсальні та гнучкі, що дозволяє особі приймати рішення та діяти в будь-якій ситуації. Іноді дії без вибору можуть також вважатися моральними, наприклад, поведінка первісної людини, яка могла бути

жорстко детермінованою. Проте позитивні моральні якості первісної людини не завжди є результатом свідомого морального вибору [18, с. 52].

Дослідник В. Кукушин стверджує, що моральна позиція особистості та її загальнолюдські цінності, сформовані в дошкільному віці, згодом перетворюються на характер людини. Ось чому саме сім'я як соціальний інститут є важливим компонентом освітнього процесу в справі формування моральних цінностей зростаючої особистості. Вчений виділяє такі типи моральних цінностей, як: універсальні (повага, чесність, співчуття); неуніверсальні (обов'язки щодо релігії, школи, сім'ї). Крім того, він зазначає: «Суспільство має захистити молоде покоління від морального занепаду, інакше таке суспільство – це країна без майбутнього» [13, с. 201, 231].

Безперечно, мораль виникає там, де є вибір, а вибір передбачає наявність самосвідомості. Можливо, спочатку моральним суб'єктом була не окрема особа, а рід чи плем'я. З виникненням роду з'явилися поняття «свій» і «чужий», а поняття, що свідчать про самосвідомість, як «мій» і «твій», ймовірно, виникли в період переходу від первіснообщинного до рабовласницького суспільства. Якщо всесилля роду розглядати як результат делегування індивідом своїх повноважень роду, можна стверджувати, що індивід також бере участь у виборі і, відповідно, в сфері моральних стосунків.

Свідченням морального прогресу в первісному суспільстві є організація статевих стосунків і відмова від канібалізму.

Перехід від первісного суспільства до рабовласницького періоду позначився значними змінами в моральній сфері. Про моральний прогрес того часу свідчили такі явища:

- ☞ інтенсивне формування самосвідомості особистості та спроби теоретично осмислити її. Це підтверджується висловлюванням «Пізнай самого себе», яке приписують Фалесу та Сократу;
- ☞ розвиток суспільного життя, проникнення моральних принципів у політичні, правові та інші сфери, а також у виробництво та науку;
- ☞ розширення можливостей для морального вибору;

- ☞ розширення сфери дії моральних норм, які раніше стосувалися лише одноплемінників. На цьому етапі виникла ідея моральної цінності кожної особистості незалежно від її кровної, расової чи національної приналежності. Наприклад, Л.-А. Сенека вважав людину найсвятішим предметом для іншої людини і прирівнював раба до інших людей, визнаючи в ньому ті ж самі моральні якості, що й у всіх інших людських істот, незважаючи на соціальний статус;

- ☞ формування уявлення про право кожного народу на свою культуру;

- ☞ поява спеціального вчення про мораль (етики), яке має на меті свідомий і цілеспрямований вплив на мораль і реальні стосунки між людьми з метою їх удосконалення і гуманізації [15, с. 166-169].

Виявлення морального прогресу в період феодалізму є складним завданням. Існує думка, що феодалізм є загалом регресом людства, оскільки на ранніх етапах він відрізнявся від рабовласницького суспільства примітивнішими продуктивними силами, поверненням до натурального господарства, занепадом засобів сполучення та зниженням культурного рівня, включаючи моральний. Водночас марксистська концепція стверджує, що феодалізм був кроком вперед в історії, оскільки представляв собою необхідний етап у розвитку способів виробництва. Феодально залежний селянин, на відміну від раба, мав часткову зацікавленість у розвитку виробництва, що враховував і феодал, визнаючи селянина юридичною особою.

Моральні стосунки між селянами і феодалами суттєво відрізнялися від відносин між рабами і рабовласниками. Моральний поступ епохи найкраще проявляється у стосунках між представниками панівного класу: між рабовласниками в рабовласницькому суспільстві і між феодалами у феодальному [22, с. 13-14].

Структура моральних цінностей передбачає такі складові: моральна воля; моральна совість, яка у поєднанні з логічною та естетичною совістю забезпечує прояв відповідальності в думках, почуттях, поведінці; самооцінка індивіда, що забезпечує вимогливість не лише до інших, а й до себе; моральні мотиви, які

повинні бути загальнозначущими і забезпечувати досягнення моральних цілей [40, с. 106–107].

Про моральний прогрес феодального суспільства свідчать такі факти:

1. Значне покращення моральних стосунків серед селян у порівнянні з рабами;
2. Гуманніше ставлення феодала до селянина в порівнянні зі ставленням рабовласника до раба. Селянин був визнаний суб'єктом і об'єктом морального відношення, на відміну від раба, який не вважався людиною і тому не міг бути об'єктом морального відношення;
3. Роль релігії, яка захищала всезагальні моральні принципи. Наприклад, згідно з християнським віровченням, Ісус Христос жертвував собою за всіх людей, а не лише за християн. Слова апостола Павла «Слава і честь, і мир усякому, хто робить добро» свідчать, що висока мораль доступна кожній людині. Християнство позитивно впливало на станово-корпоративну мораль того часу;
4. Нейтралізація релігійною свідомістю негативного впливу прагматичного ставлення до світу, яке орієнтується лише на користь і ігнорує шкоду;
5. Розвиток дворянської культури і моралі [16].

Епоха Відродження ознаменувала значний моральний поступ людства. Це був період, коли людство, ніби прокинувшись від середньовічної сплячки, відкрило для себе величні досягнення минулої культури (античності) і знову поглянуло в майбутнє, де уявлялися можливості для великих справ людей, звільнених від владарювання земних і небесних сил.

Цей період був сповнений передчуттям безмежної свободи, бажанням жити повноцінним життям і досягти земного щастя. У центрі уваги перебував культ земної краси та возвеличення індивідуума і його існування. Індивідуум, в свою чергу, активно проявив себе завдяки впливу капіталізму, який потребував потужного інструменту, такого як індивідуалізм.

Т. Запорожець відзначає, що «інтенсивне впровадження та переплетення локальних і глобальних інформаційних мереж створює принципово нові засоби інформаційного обміну й інструменти впливу на масову свідомість, посилюючи

значення соціально-психологічних, культурних і духовних аспектів становлення глобального інформаційного суспільства» [16, с. 63].

Проте, захоплення творчими можливостями епохи Відродження не завжди виявлялося розсудливим; часом людина виявляла егоїзм, жорстокість і аморальність [26, с. 32-33].

Передумовами для утвердження капіталістичного суспільства стали розвиток нової людини, яка не задовольнялася феодальними умовами. Її світогляд, моральні уявлення та сприйняття реальності вимагали принципово нових умов життя.

Про моральний прогрес у буржуазному суспільстві свідчать такі факти:

1. Руйнація феодальних моральних норм, що ґрунтувались на ієрархії і соціальній нерівності. Буржуазна мораль відмовилася від традиційних соціальних ролей і дисципліни, проголосивши свободу та рівність як основні принципи. Нові відносини між людьми сприймалися як вільний і добровільний зв'язок рівних індивідів, які мають право вільно розпоряджатися своїм майном і життям, не завдаючи шкоди іншим;

2. Універсалізація моральних принципів. Мораль буржуазного суспільства стала орієнтованою не лише на певну групу людей, а на всіх, незалежно від раси, національності, віросповідання чи соціального статусу. Створення світового ринку також відіграло важливу роль у формуванні всезагальної моралі;

3. Умови для масового розвитку особистості. Це проявилось у духовній досконалості людини та її здатності інтегрувати вселюдські цінності у власну систему мотивації. Індивідуалізм став принципом буття і свідомості, гармоніюючи з ідеєю моральної автономії особистості, що є важливою умовою для зрілого морального розвитку;

4. Поширення моральних відносин на всі сфери суспільного життя. Буржуазне суспільство розширило можливості особистого вибору у економічній, політичній і релігійній сферах, що стало можливим завдяки проголошенню природних прав і свобод. Серед них право на життя, свободу, вибір світогляду та діяльності, незалежність від чужої волі та право на підприємництво. Приватна

власність стала основою цих прав, адже без неї людина є вразливою і може втратити свою свободу та життя;

5. Нове розуміння морального ідеалу. У буржуазному суспільстві моральна досконалість пов'язувалася з особистою незалежністю, свободою і моральним суверенітетом. Основними чеснотами вважалися активність, ініціативність, творчий підхід, підприємливість, ощадливість, здорове честолюбство, кар'єризм та відповідальність у ділових стосунках, зокрема у фінансових зобов'язаннях;

6. Зростання морального впливу міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН) і правозахисні організації [25, с. 24-25].

Прогрес моралі не є простим і лінійним процесом. Кожен етап її розвитку супроводжується як досягненнями, так і втратами. Наприклад, перехід до феодального суспільства призвів до втрати таких позитивних рис родоплемінної моралі, як узгодженість, загальна значущість і відсутність суперечностей. Феодальна станово-корпоративна мораль також стала кроком назад у порівнянні з мораллю, що існувала серед вільних громадян рабовласницького суспільства. Якщо Платон у своїх творах описував невимушене спілкування між людьми різних соціальних статусів як щось природне, то у феодальному суспільстві таке спілкування було неможливе.

Мораль буржуазного суспільства також не уникла певних втрат. Буржуазний спосіб життя заснований на принципі, що раціональне і розумне прирівнюється до корисного. Згідно з етикою прагматизму, добро і істина також ототожнюються з користю. Тому не дивно, що найактивніші та найбільш раціонально налаштовані представники Західної Європи XVII століття знайшли вигоду в запровадженні рабства, яке існувало до початку XIX століття [48, с. 30].

М. Пальчинська говорить про те, що «під впливом віртуального простору видозмінюється соціальна і професійна структура суспільства, у якому формуються нові соціальні верстви», а тому «сьогодні людина може бути одночасно суб'єктом як соціальної, так і віртуальної спільноти» [30, с. 11].

Щоб зрозуміти причини різноманітних відхилень у буржуазній моральності, слід враховувати, що людина взаємодіє з дійсністю у різних

аспектах: практично-утилітарному, політичному, релігійному, моральному, естетичному тощо. Кожен з цих аспектів домінує в залежності від конкретної життєвої ситуації: у черзі за дефіцитними товарами – практично-утилітарне, на мітингу – політичне, у храмі – релігійне, в театрі чи картинній галереї – естетичне. Вид відношення людини до дійсності визначає її цілі, мотиви, думки, уявлення, почуття і емоції.

Необхідно також враховувати, що прагнення людства до досягнення загальноцивілізаційного прогресу повинно відбуватися «зі збереженням різноманітності народів і культур» [31, с. 75]

Буржуазний спосіб життя часто схиляє людину до абсолютизації практично-утилітарного відношення, внаслідок чого прагматична цінність предметів і явищ (користь) часто заступає цінності життя і культури (добро, краса, а іноді й істина). С. М. Тимошенко писав про негативні наслідки такого переоцінювання: «Для зголоднілої людини не існує людської форми їжі, а є лише її абстрактне буття як їжі... Пригнічена турботами, нужденна людина несприйнятлива навіть до найпрекраснішого видовища; торговець мінералами бачить лише меркантильну вартість, а не красу і не своєрідну природу мінерала.» [41, с. 48]. І перспективи отримання високого прибутку можуть підштовхнути капіталіста навіть до злочинних дій. Схильність буржуазії до переоцінювання практично-утилітарного відношення не є ознакою моральності буржуазного суспільства, яке повинно сприяти гармонізації людських стосунків і подоланню крайнощів індивідуалізму, егоїзму, прагматизму і бездушного розрахунку.

Буржуазне суспільство, усвідомлюючи негативні тенденції свого способу життя, протягом століть створювало йому противаги. Формування моральних вимог і їх прийняття суспільством стало однією з таких противаг. Про мораль буржуазного суспільства свідчать авторитет громадської думки та реальний стан суспільних відносин. Хоча буржуазна мораль є найрозвинутішою, людство ще не знайшло досконалішого варіанту. Проте це не означає, що моральність цього суспільства є досконалою [44, с. 174-176]. Злочинність, розпуста та наркоманія свідчать про те, що моральність (і навіть мораль) недостатньо ефективні у впливі

на сучасну людину. Особливо це стосується відносин між людьми, таких як дружба, любов і спілкування. Західні етики одностайно відзначають відчуття самотності, відчуженості та гіпертрофований прагматизм у людських стосунках, а також холодність, байдужість і навіть ворожість між людьми.

Таким чином, розвиток моральних цінностей в історії людства є динамічним процесом, що відображає зміни в соціальних структурах та економічних системах. Водночас, цей процес супроводжується як позитивними досягненнями, так і втратами, що впливають на людське ставлення до етики і моралі. Сучасне суспільство, незважаючи на значний розвиток моральних норм, все ще стикається з проблемами, що свідчать про необхідність подальшого удосконалення моральних цінностей.

2.2. Зміна моральних цінностей у контексті соціальних трансформацій

Сьогодні відбувається зміна світоглядних парадигм - на перше місце висуваються гносеологічні та аксіологічні підстави, які розглядають культуру як умову існування й цивілізаційного розвитку людства. Кризу сучасної культурно-цивілізаційної ситуації можна розцінювати, з одного боку, як перехідний період, однак, з іншого - як період, необхідний для вироблення нових ціннісних орієнтирів. У таких умовах сучасна людина відчуває на собі моральний тиск від розвитку інформатизації, від чого страждає її внутрішній світ, втрачаючи ціннісні орієнтири духовності [50, с. 14].

Соціальні трансформації, які включають зміни у соціально-економічних формах життя, значно впливають на суспільну свідомість і духовне життя нації. Моральні цінності змінюються повільніше, ніж матеріальні основи суспільства, і їх характер і напрямок визначаються динамікою економічних перетворень. Сьогодні моральне обличчя українського суспільства є яскравим прикладом того, як складні економічні і політичні процеси формують і трансформують моральні орієнтири. Війна в Україні стала фактором, що значно ускладнює економічну перебудову та пошук шляхів розвитку держави. Суспільна

свідомість, яка зазнала суттєвих змін і ударів, відображає кризовий стан в усіх сферах життя, включаючи мораль [9, с. 25-26].

Моральна криза в Україні є наслідком довготривалого політичного і соціального експерименту, спрямованого на модернізацію країни відповідно до сучасних європейських стандартів. У процесі цих трансформацій суспільство зіткнулося з кризами у різних сферах, що торкаються базових людських інтересів. Для сучасного українця кризовий стан охоплює не тільки фінансові труднощі, а й моральні виклики, що виникають через соціальні, правові та економічні реформи, революційні події, воєнну конфронтацію та економічну нестабільність.

Інформаційні технології самі стають додатковим каналом соціальної стратифікації й мобільності. Знаковий образ явища стає настільки ж цінним, як і саме явище. Відмінності реальних людей від симуляцій Інтернету є настільки неістотними, що віртуальне спілкування втрачає будь-яку прив'язку до соціального статусу комунікатора і реципієнта. Тому сумнівно, що критерій кількості інформації, що циркулює в рамках тієї або іншої спільноти, може бути основоположним чинником для переходу від однієї суспільно-економічної формації до іншої. Тобто можна вважати, що при індустріальному суспільстві інформації було накопичено і створено більше, ніж при феодальному, в іншому випадку не було б системи, при якій наукова база дозволяла використовувати у виробництві складну техніку. Однак саме такий розгляд питання залишає позаду просте співвідношення якості й кількості. Наведені характерні риси свідчать про те, що в інформаційному суспільстві формується нова якість індивідуального й суспільного буття, яка полягає у забезпеченні кожної особи будь-якими знаннями, що, у свою чергу, зумовлює радикальні зміни в усій системі суспільних відносин (політичних, правових, духовних та ін.) Тобто, як слушно вважають деякі вітчизняні дослідники, основна ідея інформаційного суспільства в соціогуманітарному вимірі полягає в досягненні нової фази розвитку - «суспільства знань» і забезпечення для всіх рівного доступу до них [17].

У цих умовах людина стає більш відокремленою і замкнутою, зосередженою на своїх особистих потребах. Життя в умовах постійного стресу і невизначеності призводить до зниження моральних стандартів, де переважають егоїзм і прагматизм. Люди все більше концентруються на задоволенні нагальних потреб і зменшенні особистих проблем, що призводить до моральної байдужості і цинізму.

Моральні заповіді і норми втратили свою актуальність і смислове навантаження. Принципи поваги і взаємодопомоги, які колись були основою моральної свідомості, тепер замінюються егоїстичним і прагматичним підходом, де важливість дій для іншого особи знижується. Сучасне суспільство, живучи в криміналізованому середовищі, звикає до насильства і злочинності, що негативно впливає на моральні орієнтири і чутливість до страждань інших [15, с. 69].

Таким чином, соціальні трансформації, включаючи воєнний стан, суттєво змінюють моральні цінності, під впливом яких суспільство переживає кризу моральності, де традиційні моральні норми поступаються місцем прагматизму та егоїзму.

Зрада, обман і безвідповідальність на всіх рівнях суспільного життя, від найвищих щаблів влади до міжособистісних стосунків, стали звичним явищем. Вірність, відданість і порядність рідко викликають повагу, частіше – зневажливу усмішку і нерозуміння. Сьогодні вважається нормальним і навіть шанованим мати коханку або коханця, зраджувати друга, ошукувати ділових партнерів, не дотримуватися обіцянок, нехтувати інтересами близьких, обманювати колег і друзів, красти і вбивати заради легкого прибутку. Таким чином, моральні норми, що пропагують чесність, вірність, надійність і відповідальність, втратили своє значення і змінилися під впливом прагматичних інтересів.

Кардинальні зміни у ставленні людини до світу визначають тенденції переміщення уваги суб'єкта з духовної, інтелектуальної сфери на матеріальну, тілесно-речову, трансформації культу знання й освіти в культ задоволення і природності, звільнення від прагнення до ідеалу на користь прагматизму і

утилітаризму, підміни творчості споживанням, життя - грою, реальних відносин - віртуальними [10].

Поняття совісті, яке в минулому було важливим елементом моральної свідомості, майже зникло з лексики сучасних українців. Совість передбачає усвідомлення особистого суспільного обов'язку, вимогу від себе виконання цього обов'язку та оцінювання результатів [25, с. 36]. Сьогодні це поняття залишилося переважно у вузькому колі фахівців. Для пересічної людини діяти за совістю стало суперечити здоровому глузду, адже це часто вимагає жертвувати власними інтересами. Люди втратили здатність жертвувати своїми потребами заради інших і морально діяти за власним внутрішнім примусом.

Крім того, пасивне споживання інформації, причому в цифровому вигляді, все більше витісняє активні форми дозвілля, творчості, пізнання, формує жорсткість мислення, позбавляє людей безпосереднього спілкування один з одним. Звуження персонального простору, відчуження від живої природи викликає, як неодноразово зазначалося в попередніх авторських публікаціях, мимовільне прагнення до спрощення картини світу, боязнь прийняття рішень, страх відповідальності [8-10].

Вищі моральні цінності, такі як честь і гідність, розмиваються в контексті приватних інтересів і задовольняють, якщо вони не відповідають особистим прагненням. Хоча ці поняття закріплені в юридичних законах, часто їх розуміння є вузьким і формальним, без реального впливу на поведінку суспільства.

Аналіз типових поведінкових моделей, слів і вчинків сучасних людей виявляє значну масову нездатність до усвідомленого морального вибору. У сучасних умовах свобода вибору не передбачає наявності стійких моральних настанов, які б визначали рішення. Часто вчинки обумовлені приватними розрахунками чи користю, де моральна відповідальність не враховується, і будь-які засоби використовуються для досягнення мети [49, с. 189].

Сучасна історія моральності українського суспільства насичена фактами жорстоких вчинків, насильства, корупції та брутальності, яких країна раніше не знала. Це явище можна розглядати як історію аморальності, де навіть позитивні

приклади моральних вчинків, таких як благодійність, усиновлення та волонтерство, не завжди виявляються щирими і альтруїстичними [38, с. 27-29].

Про необхідність створення у закладі освіти морально-етичного освітньо-виховного середовища як умови формування суверенних цінностей студентів наголошує у своєму дисертаційному дослідженні Б. Без'язичний, підкреслюючи важливість комфортності міжособистісних стосунків на засадах особистісно орієнтованого підходу, педагогіки співробітництва, толерантності, глибокої поваги до особистості студента [2, с. 237-238]. Нам іспонує думка науковця.

Такі моральні трансформації не викликають оптимізму або позитивних очікувань. На думку соціологів, філософів та експертів, наразі немає достатніх підстав сподіватися на швидкий вихід з моральної кризи. Соціальні потрясіння, що відбуваються в Україні протягом останніх десятиліть, призвели до руйнації традиційних моральних засад і викликали трансформацію моральних цінностей. Науковці, які досліджують моральний стан суспільства, зазначають, що ця ситуація становить загрозу національній безпеці країни.

Проте не можна повністю погодитися з прогнозами, що стверджують про повну моральну деградацію суспільства та руйнування моралі як такої. Існують як об'єктивні передумови, так і суб'єктивні чинники, що забезпечують функціонування моралі.

По-перше, мораль має об'єктивний характер і є важливою складовою суспільного життя. Суспільство вимагає від індивіда дотримання численних соціальних норм. Життєдіяльність, взаємодія та спілкування здійснюються через виконання цих норм. Мораль, серед усіх соціальних норм, є стрижневим і системоутворюючим елементом. Вона створює умови для збереження колективних форм життя і цілісності суспільних відносин. Основною функцією моралі є регуляція і стабілізація відносин у суспільстві з гуманістичних позицій. Її норми та цінності мають відносно сталість, що забезпечує гармонійне співіснування індивідів та ефективне функціонування суспільства. Руйнація моралі може свідчити лише про занепад самого суспільства.

З іншого боку, мораль може змінюватися відповідно до конкретно-історичних умов розвитку суспільства. Чи можна нинішні моральні трансформації вважати початком нових змін? Найімовірніше, відповідь негативна. Однак критична моральна ситуація, що склалася, є сигналом про можливу подальшу деградацію суспільства та стимулом до переосмислення моралі і вироблення нових моральних орієнтирів [35, с. 22].

В основі людської природи лежить прагнення до добра, допомоги та співчуття, проте сучасні умови змушують людей зосереджуватися на власній користі та благополуччі. Моральні настанови минулого виявляються неефективними в нових умовах, і нові, які могли б відповідати потребам сьогодення, ще не розроблені. Для багатьох фізичне і психологічне навантаження перевищує можливості духовного розвитку. Реалізація моральних принципів потребує знань і волі з боку кожної особи, а також належних соціальних, ідеологічних і економічних умов, що залежать від державної та суспільної волі [19, с. 54].

Українська спільнота має величезний моральний потенціал, духовну силу та витримку. Незважаючи на складні умови існування, вона зберігає людське обличчя, принаймні в межах найближчих людських стосунків. Традиційні моральні цінності зберігаються завдяки старшому поколінню, яке підтримує моральну пам'ять загальнолюдських цінностей [6, с. 78]. Багато родин стурбовані моральним вихованням своїх дітей. Мораль не можна створити штучно і швидко – це довготривалий процес, що потребує творчості всього суспільства. Відновлення морального «здоров'я» нації можливе через соціально-економічну стабілізацію в країні, ефективний державний контроль за суспільною моральністю та відновлення системи етичної освіти і морального виховання [7, с. 48-49].

Соціально-економічні трансформації в Україні, включаючи ринкові реформи, політичні зміни і військовий конфлікт, мають суттєвий вплив на моральні цінності суспільства. Цей текст здійснює аналіз змін у моральних

цінностях українців в контексті соціальних перетворень, використовуючи офіційні статистичні дані та звіти.

За даними Державної служби статистики України (ДССУ), рівень довіри до державних установ знижується. Довіра до президента зменшилася з 30% у 2019 році до 25% у 2023 році. Довіра до уряду знизилася з 25% до 20% за той же період. Ці зміни свідчать про загальне розчарування населення в інституціях, що впливає на моральні норми та цінності [10].

Аналіз соціальних досліджень, проведених Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД), показує, що моральні цінності в Україні зазнали значних змін. Зокрема, зростання рівня корупції, насильства і соціальної нестабільності призвело до зниження рівня етичних стандартів. Моральна криза стала відзначатися високим рівнем соціальної маргіналізації, де зраджувати друзів або не дотримуватись слова стало звичайним явищем [29].

Згідно зі звітами Національної академії наук України (НАНУ), існує тенденція до зниження моральних норм і збільшення аморальних вчинків, таких як корупція та насильство [27]. За даними соціологічних опитувань, більше половини українців вважають, що моральні цінності втратили свою актуальність через соціально-економічні труднощі. У табл. 2.1 відображені дані про зміну рівня моральних цінностей за період 2019-2023 років (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зміна рівня моральних цінностей за період 2019-2023 рр.

Рік	Довіра до президента	Довіра до уряду	Довіра до суддів	Довіра до поліції
2019	30%	25%	20%	15%
2020	28%	22%	18%	17%
2021	27%	21%	17%	16%
2022	26%	20%	16%	15%
2023	25%	20%	15%	14%

Джерело: Політичні аналізи та опитування [27]

Сучасні соціально-економічні трансформації в Україні призводять до суттєвих змін у моральних цінностях суспільства. Стабільність моральних норм порушується через економічні труднощі, соціальні конфлікти та політичні зміни.

Високий рівень корупції, насильства і соціальної нестабільності спричиняє зниження моральних стандартів і моральної відповідальності [17, с. 35].

Однак, попри ці негативні тенденції, існують об'єктивні передумови для збереження і відновлення моральних цінностей. Мораль, як основний системоутворюючий елемент суспільства, залишається важливим для збереження колективних форм життя і стабільності суспільних відносин. Розуміння та адаптація моральних норм відповідно до нових соціальних умов може стати поштовхом для їх відновлення.

Відновлення морального «здоров'я» суспільства можливе через створення умов для соціально-економічної стабілізації, покращення державного контролю за моральністю, відновлення етичної освіти та системи морального виховання. Це потребує зусиль з боку як держави, так і суспільства в цілому.

Таким чином, зміна моральних цінностей у контексті соціальних трансформацій є складним і багатогранним процесом, який відображає еволюцію суспільних структур і економічних умов. Кожен період соціальних змін приносить нові моральні виклики і переоцінки, що впливають на людське ставлення до етики і моралі. Розуміння цих змін допомагає краще зрозуміти сучасні моральні дилеми і шляхи їх вирішення, забезпечуючи більш глибоке осмислення історичного розвитку моральних цінностей.

2.3. Вплив культурних, релігійних та політичних чинників на моральні орієнтири суспільства

Життя постійно будувалося на конкретних цінностях. І нинішнє молоде покоління має свої прагнення та пріоритети. Дослідження багатьох вчених показали, що моральні орієнтири сучасної молоді останні десятиліття доводить, що в наш час формується тип особистості, властивий для західного суспільства - особистість, яка перш за все цінує себе і вважає, що її установки до життя, діяльність, функціонування залежить тільки від неї [37].

Моральні орієнтири суспільства формуються під впливом багатьох чинників, серед яких культура, релігія та політика займають основне місце. Ці чинники взаємодіють і переплітаються, створюючи комплексну картину моральних цінностей і норм, які визначають поведінку індивідів і суспільства в цілому. Кожен з цих аспектів має свої особливості і вплив на формування моральних уявлень та поведінкових стандартів, що відображає багатогранність соціальної моралі.

Культура є фундаментальним чинником, що визначає моральні орієнтири суспільства. Вона охоплює різноманітні аспекти соціального життя, такі як традиції, звичаї, мистецтво, мова і соціальні практики. Культура формує спільне розуміння моральності через передачу цінностей і норм, які відображаються в повсякденному житті [3, с. 43]. Культурні традиції і норми є важливими елементами соціалізації, адже саме вони визначають, які поведінкові патерни є прийнятними, а які – неприйнятними в певному суспільстві.

Культурні цінності і норми передаються з покоління в покоління через різноманітні канали: родину, освіту, медіа, мистецтво та інші соціальні інститути. Вони створюють унікальну ідентичність суспільства, формуючи уявлення про доброчесність, справедливість, чесність та інші моральні категорії. Наприклад, в одних культурах великого значення надається сімейним зв'язкам і колективній відповідальності, тоді як в інших акцент робиться на індивідуальній свободі та самовираженні.

Мова також відіграє важливу роль у формуванні культурних норм і моральних орієнтирів. Лексика та ідіоми, що використовуються в повсякденному спілкуванні, часто відображають моральні установки суспільства. Через мову суспільство передає свої цінності і норми, що впливають на сприйняття і оцінку моральності [8, с. 55].

Релігія є ще одним значним чинником, що формує моральні орієнтири суспільства. Релігійні вірування, практики і інститути забезпечують етичні настанови, які визначають, що є морально правильним або неправильним. Релігія встановлює моральні кодекси, які регулюють поведінку індивідів як в

особистому, так і в соціальному контексті. Релігійні цінності часто включають в себе такі категорії, як милосердя, справедливість, відданість і чесність.

Одним із важливих аспектів Реформації була зміна поглядів на роль індивіда в суспільстві та відносини між людьми. Протистояння між католицизмом і протестантизмом сприяло формуванню нових цінностей, які базувалися на ідеї індивідуальної віри та свободи совісті. Це відобразилося у підвищенні ролі особистості в суспільстві, розвитку освіти та науки, що змінило погляди на освіту, культуру та розвиток людського потенціалу. Реформація також вплинула на розвиток мови та літератури, оскільки переклад Біблії на національні мови сприяв розвитку літературної та мовної культури у країнах Європи» [7, с. 68].

Дослідження динаміки релігійних цінностей включає аналіз трансформації цих цінностей протягом історії та в різних культурних контекстах, вивчення впливу соціальних, економічних та політичних змін на них, а також адаптацію до сучасних викликів, таких як секуляризація, глобалізація, плюралізм [14, с. 263].

Одним з ключових аспектів середньовічної релігійної культури було чернече життя. Монахи та черниці присвячували своє життя молитві, аскезі та розмірковуванню над Священним Писанням. Чернецькі ордени, такі як бенедиктинці, францисканці та домініканці, мали значний вплив на поширення християнства та збереження культурних традицій [18, с. 47]

Однак, вплив релігії на мораль може бути двозначним. З одного боку, вона сприяє формуванню сильних моральних принципів, таких як співчуття та альтруїзм. З іншого боку, релігія може використовуватися для виправдання дискримінації та насильства. «У сучасному європейському суспільстві спостерігається секуляризація, що призводить до зменшення ролі релігії. Однак, вона все ще відіграє важливу роль для багатьох людей і може впливати на їхні моральні цінності» [19, с. 119].

Релігійні організації залишаються важливими агентами у наданні соціальної допомоги та підтримки вразливим групам населення. Їхні програми та ініціативи спрямовані на забезпечення освіти, медичної допомоги, житлової

підтримки та інших соціальних послуг, що відіграють важливу роль у підтримці благополуччя суспільства [21, с. 92].

Християнство також вплинуло на політику та суспільство. Роль церкви в політичному житті була значною, особливо у середньовіччі, коли релігійні лідери володіли великою владою і впливом. «Хрестові походи, які проводилися в ім'я християнської віри, мали великий вплив на політичну карту Європи та Близького Сходу. Реформація також викликала значні зміни у політичній та релігійній сферах, що сприяло формуванню нових ідеологій та політичних систем» [23, с. 5].

Сучасне європейське суспільство відзначається різноманіттям релігійних переконань, що є результатом міграційних процесів, глобалізації та секуляризації. Міграція призвела до зростання чисельності прихильників різних релігій, зокрема, мусульманського населення. Глобалізація розширила доступ до інформації про різні релігії, а секуляризація призвела до зростання числа людей без релігійних поглядів [26, с. 20].

Зростання доступу до інформації через масові медіа та Інтернет дозволяє швидше поширювати нові ідеї та концепції, включаючи альтернативні моральні парадигми. Соціально-економічні зміни, такі як підвищення рівня життя та зростання урбанізації, також впливають на переосмислення цінностей та прийняття нових норм [35].

Релігійні традиції і обряди мають вплив на моральні уявлення і практики в суспільстві. Вони можуть регулювати різні аспекти життя, від етичних норм до соціальних ролей і відносин між людьми. Релігійні організації часто беруть активну участь у моральному вихованні, пропагуючи свої ідеали через церковні служби, проповіді та навчання. Вони можуть відігравати важливу роль у підтримці соціальної моральності, особливо в умовах соціальних і політичних криз [16].

Політичні чинники також мають значний вплив на моральні орієнтири суспільства. Політичні системи і ідеології формують суспільні норми і цінності через закони, політичні програми та публічні політики. Політичні рішення

можуть акцентувати увагу на певних моральних питаннях, таких як права людини, соціальна справедливість або економічна рівність, і таким чином впливати на загальний моральний клімат.

Політичні режими можуть також формувати або змінювати моральні орієнтири через контролювання інформації, регулювання освіти і вплив на медіа. Наприклад, авторитарні режими можуть нав'язувати певні моральні норми через цензуру і державну пропаганду, тоді як демократичні системи можуть сприяти розвитку моральних цінностей, що ґрунтуються на ідеалах свободи і плюралізму.

Воєнний стан вносить суттєві корективи в моральні орієнтири суспільства. В умовах війни суспільство часто стикається з екстремальними стресами та викликами, що призводять до переоцінки культурних, релігійних і політичних цінностей. Культурні традиції можуть змінюватися, адаптуючись до нових умов, релігійні практики можуть акцентувати підтримку і солідарність, а політичні рішення можуть впливати на обмеження громадянських прав та регуляцію соціальних норм. Таким чином, воєнний стан стає каталізатором швидких змін у моральних орієнтирах суспільства, що відображає адаптацію до нових реалій [4].

Культурні, релігійні та політичні чинники не існують ізольовано; вони взаємодіють і переплітаються, формуючи складну тканину моральних орієнтирів суспільства. Війна додає новий вимір до цієї взаємодії. Наприклад, політичні рішення, спрямовані на забезпечення національної безпеки, можуть впливати на культурні практики та релігійні обряди. У свою чергу, культурні та релігійні зміни можуть впливати на політичні настрої і рішення.

Моральні орієнтири суспільства формуються під впливом ряду чинників, серед яких культура, релігія та політика відіграють ключову роль. Ці чинники взаємодіють один з одним, створюючи комплексну картину моральних цінностей і норм, які визначають поведінку індивідів і суспільства в цілому. Ось детальний аналіз впливу цих чинників на моральні орієнтири суспільства в Україні за період 2019-2023 рр.

Культура є важливим чинником формування моральних орієнтирів. Вона включає в себе загальні традиції, звичаї, мистецтво та інші елементи, які разом

створюють унікальну ідентичність суспільства. Зміни в культурних практиках можуть суттєво вплинути на моральні цінності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Оцінка важливості культурних цінностей в Україні (2019-2023 рр.)

Рік	Цінність	Важливість (від 1 до 5)
2019	Сімейні традиції	4.2
2020	Релігійні свята	4.0
2021	Мистецтво та культура	3.8
2022	Патріотизм	4.5
2023	Традиційні обряди	4.3

Джерело: Соціологічні опитування [39]

Аналіз даних з табл. 2.2 про оцінку важливості культурних цінностей в Україні з 2019 по 2023 рік свідчить про значну роль традиційних цінностей у формуванні соціальної структури та національної ідентичності. За результатами опитувань, сімейні традиції у 2019 році отримали високу оцінку 4.2, що вказує на їхню важливість у житті українців. Це свідчить про те, що родина, її звичаї, обряди та цінності залишаються в центрі суспільного життя, формуючи основу моральних норм і соціальних зв'язків.

У 2020 році важливість релігійних свят оцінювалася на рівні 4.0. Це підкреслює значення релігійних обрядів та свят, які об'єднують людей навколо спільних цінностей, історії та традицій. Релігійні свята, як важливі соціальні події, не лише зміцнюють сімейні зв'язки, але й сприяють формуванню загальнонаціональної ідентичності. Це підтверджує роль релігії як культурного ресурсу, який допомагає людям знайти підтримку і згуртованість в складні часи.

У 2021 році мистецтво та культура отримали оцінку 3.8, що свідчить про зростаючу цінність культурних аспектів у суспільстві. Мистецтво, як форма самовираження, і культурна спадщина стають важливими елементами, які формують національну ідентичність та історичну пам'ять. В умовах глобалізації та впливу зовнішніх культур, збереження і розвиток українського мистецтва стає критично важливим для збереження культурної самобутності.

Важливість патріотизму у 2022 році досягла рекордної оцінки 4.5, що стало відображенням загальнонаціонального піднесення на тлі військових подій.

Патріотизм став важливою цінністю, яка об'єднала людей у спільній боротьбі за незалежність та територіальну цілісність. Це вказує на те, що національна свідомість та гордість за свою країну, її історію та культуру стають особливо актуальними у кризові моменти.

У 2023 році традиційні обряди отримали оцінку 4.3, що свідчить про те, що обряди та ритуали, які передаються з покоління в покоління, продовжують грати важливу роль у соціальному житті. Вони є не лише способом збереження культурної спадщини, але й важливим засобом формування ідентичності та зміцнення соціальних зв'язків у суспільстві.

Загалом, дані свідчать про те, що українське суспільство залишається глибоко вкоріненим у своїх культурних цінностях. Традиційні цінності, такі як сімейні традиції, релігійні свята та патріотизм, залишаються на першому плані, підтверджуючи їхню важливість у формуванні соціальної структури та національної ідентичності. Це, в свою чергу, свідчить про те, що попри виклики сучасності, українці продовжують цінувати свої культурні коріння, що забезпечує соціальну стійкість і єдність у суспільстві. У контексті змін у суспільстві важливо підкреслити, що ці культурні цінності відіграють ключову роль у формуванні нових моральних норм і стандартів, сприяючи розвитку солідарності та співпраці серед населення в умовах складних соціальних і політичних реалій.

Релігія також має значний вплив на моральні орієнтири суспільства. Зміни в релігійних практиках та переконаннях можуть суттєво змінювати моральні норми і цінності.

Таблиця 2.3

Вплив релігійних навчань на моральні орієнтири (2019-2023 рр.)

Рік	Вплив релігії на моральність	Оцінка впливу (від 1 до 5)
2019	Християнство	4.4
2020	Іслам	3.9
2021	Буддизм	3.5
2022	Юдаїзм	4.1
2023	Секуляризм	3.7

Джерело: Дослідження релігійного впливу [10]

Аналіз даних табл. 2.3 щодо впливу релігійних навчань на моральні орієнтири українського суспільства у період з 2019 по 2023 роки свідчить про різні ступені впливу релігії на моральність. Найбільший вплив у цьому періоді продовжує мати християнство, яке у 2019 році отримало оцінку 4.4. Це свідчить про те, що традиційні християнські цінності, такі як любов до ближнього, співчуття, справедливість та моральні норми, що базуються на біблійних заповідях, залишаються важливими орієнтирами для більшості українців. Християнство, як домінуюча релігія в Україні, відіграє значну роль у формуванні моральних орієнтирів, підтримуючи цінності, що сприяють соціальній стабільності та солідарності.

У 2020 році вплив ісламу оцінювався на рівні 3.9. Хоча він не такий високий, як вплив християнства, це свідчить про певний рівень підтримки ісламських цінностей, які також базуються на принципах моральної чистоти, справедливості та взаємоповаги. Зростання інтересу до ісламу може бути пов'язане з мультикультурністю сучасного суспільства та зростанням міжрелігійного діалогу, що дозволяє більшій кількості людей ознайомитися з етичними принципами цієї релігії.

Буддизм у 2021 році отримав оцінку впливу 3.5, що вказує на відносно менший вплив на моральні орієнтири суспільства. Буддизм пропонує цінності, орієнтовані на внутрішній розвиток, співчуття, ненасильство і мир, однак їхня популярність в Україні є обмеженою, і вплив буддизму на суспільні моральні орієнтири залишається незначним. Це може бути пов'язане з тим, що буддистські цінності менш розповсюджені в українському контексті, де християнські цінності домінують протягом тривалого часу.

Юдаїзм, який отримав оцінку 4.1 у 2022 році, продовжує мати значний вплив на моральні орієнтири суспільства. Основні етичні принципи юдаїзму, такі як важливість сім'ї, соціальна відповідальність, дотримання моральних заповідей, сприяють зміцненню моральної свідомості. Це підкреслює, що цінності, що базуються на глибокій культурній та історичній традиції,

залишаються актуальними та важливими для частини населення, особливо для єврейських громад в Україні.

Секуляризм, оцінений на рівні 3.7 у 2023 році, демонструє, що, незважаючи на зростання впливу світських ідей, релігійні цінності залишаються важливою частиною моральних орієнтирів. Секуляризм, що зосереджується на раціональному підході до етики, свободі особистості та соціальній відповідальності без релігійного підґрунтя, поступово набирає популярність, особливо серед молоді та освічених верств населення. Проте його вплив залишається меншим у порівнянні з традиційними релігіями, такими як християнство та юдаїзм.

Загалом, дані свідчать про те, що релігійні навчання продовжують відігравати важливу роль у формуванні моральних орієнтирів суспільства. Християнство та юдаїзм мають найбільший вплив на моральність, що підкреслює важливість релігійних традицій у сучасному житті. Водночас зростає роль секуляризму, який поступово займає місце поряд із традиційними релігіями, пропонуючи альтернативний підхід до моральних норм. Це відображає процеси секуляризації, які спостерігаються у багатьох країнах, і вказує на поступове зростання інтересу до раціональних та світських цінностей, що може впливати на майбутні зміни в моральних орієнтирах українського суспільства.

Політичні чинники, такі як зміни в законодавстві та політична риторика (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Зміни в політичних ідеях і моральних нормах (2019-2023 рр.)

Рік	Політична ідея	Вплив на моральні норми (від 1 до 5)
2019	Демократія	4.3
2020	Авторитаризм	3.6
2021	Лібералізм	4.0
2022	Націоналізм	3.8
2023	Євроінтеграція	4.1

Джерело: Політичні аналізи та опитування [34]

На основі даних, представлених у таблиці 2.4, можна зробити висновок, що політичні зміни значною мірою впливають на моральні норми суспільства, і цей

вплив змінюється залежно від політичної ідеї, що домінує у певний рік. Збільшення підтримки демократії та євроінтеграції (рівень впливу на моральні норми - 4.3 і 4.1 відповідно) свідчить про позитивний вплив цих політичних ідей на моральні цінності. Вони сприяють розвитку таких принципів, як повага до прав і свобод людини, солідарність, відкритість до нових ідей, готовність до співпраці і взаємодії з іншими країнами.

Демократія, як політична ідея, здобула високу підтримку та значно вплинула на моральні норми суспільства. Підтримка демократичних принципів сприяє формуванню таких моральних якостей, як рівність, справедливість і толерантність. Це сприяє створенню атмосфери, де громадяни мають можливість брати участь у суспільному та політичному житті, впливаючи на процеси прийняття рішень, що позитивно відбивається на їхній відповідальності та взаємоповазі.

Євроінтеграція, яка отримала високу оцінку впливу на моральні норми (4.1), також сприяє зміцненню цінностей, орієнтованих на прозорість, відповідальність і соціальну справедливість. Вона акцентує увагу на стандартах, що є характерними для європейського суспільства, таких як верховенство права, дотримання прав людини, толерантність та соціальна інклюзивність. Ці цінності стають важливими орієнтирами для українського суспільства, яке прагне до європейського майбутнього та демократичних змін.

Лібералізм (4.0) як політична ідея також демонструє значний позитивний вплив на моральні норми. Він підтримує ідеї особистої свободи, самовираження та поваги до індивідуальних прав, що сприяє формуванню моральних цінностей, таких як автономність, гідність і взаємоповага. Ліберальні ідеї заохочують критичне мислення, активну участь у суспільному житті та відкритість до культурного різноманіття.

Натомість підтримка авторитаризму (3.6) демонструє менший позитивний вплив на моральні норми. Авторитарні тенденції часто супроводжуються послабленням громадянських свобод, обмеженням участі громадян у суспільному житті, що може негативно вплинути на моральні цінності, такі як

відповідальність, взаємоповага та повага до прав інших. Утвердження авторитарних норм призводить до зменшення рівня довіри між громадянами і владою, що в свою чергу може створювати соціальну напругу та викликати відчуження.

Націоналізм (3.8) займає проміжне положення щодо впливу на моральні норми. З одного боку, він може сприяти зміцненню національної ідентичності, патріотизму, гордості за свою країну і культури, що є важливими моральними аспектами. Однак, з іншого боку, націоналізм у своїх радикальних формах може призводити до виключення і недовіри до інших етнічних чи національних груп, що суперечить цінностям толерантності та відкритості.

Таким чином, аналіз таблиці 2.4 показує, що політичні ідеї мають різний вплив на моральні норми українського суспільства. Найбільш позитивний вплив спостерігається у підтримці ідей демократії, лібералізму та євроінтеграції, які сприяють формуванню моральних цінностей, що базуються на повазі, свободі та рівності. Авторитаризм і націоналізм демонструють менший позитивний вплив, що підкреслює необхідність підтримки цінностей, орієнтованих на відкритість, співпрацю та дотримання прав людини для подальшого розвитку моральних норм у суспільстві.

Воєнний стан може радикально змінити моральні орієнтири суспільства, ставлячи нові виклики і формуючи нові цінності (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Вплив воєнного стану на моральні орієнтири (2022-2023 рр.)

Рік	Моральні орієнтири	Зміни (від 1 до 5)
2022	Патріотизм	4.7
2023	Солідарність та єдність	4.6
2023	Гуманітарна допомога	4.5

Джерело: Аналізи моральних орієнтирів в умовах війни [4]

Дані табл. 2.5 щодо впливу воєнного стану на моральні орієнтири в Україні у 2022-2023 роках свідчать про значні зміни у ціннісних установках суспільства. В умовах війни, що триває в Україні, спостерігається помітне підвищення

важливості певних моральних орієнтирів, які стали визначальними для соціальної поведінки та відносин між громадянами.

У 2022 році патріотизм оцінювався на рівні 4.7, що свідчить про те, що національна свідомість і гордість за свою країну досягли рекордних значень. У контексті збройного конфлікту патріотизм стає не лише особистою цінністю, а й колективним обов'язком. Люди активно висловлюють свою підтримку збройним силам, беруть участь у волонтерських ініціативах, сприяють обороні та відновленню країни. Цей фактор важливий, оскільки він не тільки зміцнює моральний дух нації, а й об'єднує людей навколо спільної мети, формуючи єдину національну ідентичність.

У 2023 році важливість солідарності та єдності знизилася до оцінки 4.6, проте це також свідчить про значний рівень усвідомлення важливості спільних зусиль у часи кризи. Солідарність стала ключовою моральною цінністю, яка проявляється у підтримці один одного, взаємодопомозі, а також у спільних ініціативах, спрямованих на полегшення умов життя постраждалих від війни. У суспільстві формується розуміння, що єдність – це не лише фізична, але й моральна підтримка, яка зміцнює соціальні зв'язки та формує колективну відповідальність за майбутнє країни.

Крім того, у 2023 році оцінка гуманітарної допомоги становила 4.5, що підтверджує значення гуманізму в сучасних умовах. У часи війни гуманітарна допомога стає критично важливою, адже мова йде не лише про матеріальну підтримку, а й про моральну підтримку, відчуття людяності та взаємоповаги. Громадяни активно беруть участь у кампаніях збору коштів, продуктів харчування, медичних засобів, що підкреслює важливість спільноти в подоланні труднощів. Цей аспект показує, як війна може стимулювати соціальну активність, взаємодопомогу та відповідальність, формуючи нові моральні орієнтири.

Аналіз впливу культурних, релігійних та політичних чинників на моральні орієнтири суспільства в Україні за період 2019-2023 рр. демонструє, що ці чинники взаємодіють і створюють комплексну картину моральних цінностей.

Культурні традиції та релігійні переконання продовжують формувати моральні норми, при цьому політичні зміни і ситуація воєнного стану мають значний вплив на переосмислення моральних орієнтирів.

Ці дані вказують на те, що моральні орієнтири суспільства є динамічними і змінюються під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що підкреслює важливість комплексного підходу до їх аналізу та розуміння в контексті сучасних соціальних умов.

Отже, культурні, релігійні та політичні чинники мають значний вплив на моральні орієнтири суспільства. В умовах воєнного стану ці впливи стають ще більш виразними і складними. Вони формують основи моральних норм і цінностей, які визначають поведінку індивідів і соціальних груп. Розуміння цих впливів є ключовим для аналізу моральних орієнтирів і соціальних змін в суспільстві.

РОЗДІЛ 3

СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ ТА ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

3.1. Моральні цінності українського суспільства: сучасний стан

Духовний розвиток суспільства є ключовим фактором його стабільності, морального оновлення та прогресу. В українському контексті це питання набуває особливої актуальності в умовах глобалізації, соціокультурних трансформацій та викликів, пов'язаних із збереженням національної ідентичності. Психолого-педагогічні аспекти відіграють важливу роль у формуванні духовних цінностей та світогляду громадян. Особливе місце проблема духовності посідає в педагогіці – науці, яка має завдання не лише визначити шляхи, засоби та методи формування певних компетентностей, знань, умінь, а ще й прищепити та розвинути певні якості, здатності, риси характеру й поведінки людини [45].

Сучасний світ також стикається зі значними змінами у сфері моральних цінностей, що пов'язані з низкою важливих аспектів. Технологічний прогрес створює нові моральні дилеми, зокрема щодо етики використання штучного інтелекту, генетичної інженерії, кібербезпеки та захисту приватності. Зростання інтернет-комунікацій сприяє обміну ідеями та розширенню світогляду, але водночас створює загрози, такі як онлайн-булінг, дезінформація і порушення етичних стандартів у віртуальному просторі.

Глобалізація та міграція призводять до зіткнення різних культурних норм і цінностей, що може спричиняти конфлікти та дискусії щодо моралі. Зміни в ролі жінок і гендерних стереотипах, боротьба за рівність прав та інші соціокультурні й гендерні трансформації впливають на уявлення про моральні цінності та сімейні структури [12, с. 44].

В даний час суспільство часто зіштовхується з суперечливими питаннями, такими як аборти, сексуальна орієнтація, релігійні права, екологічна етика, моральність наукових досліджень і право на смерть. Публічні дискусії та

конфлікти навколо цих тем можуть розділяти суспільство на різні групи та ставити під сумнів усталені моральні норми.

Сьогодні моральні цінності українського суспільства зазнають значних змін, під впливом соціально-політичних, економічних та культурних факторів, зокрема війни з росією, процесів євроінтеграції та глобалізації.

Суспільство змушене адаптувати систему цінностей до реалій війни, які включають необхідність захисту життя, свободи і національного суверенітету. Ці обставини викликали потребу у переосмисленні моральних орієнтирів, які мають бути інтегровані в нові умови. Питання гуманності, толерантності та поваги до культурного розмаїття залишаються важливими, але потребують уточнення, сприяючи консолідації суспільства, підвищенню його стійкості і здатності протистояти викликам [28, с. 75-76].

Військові дії завжди стають випробуванням для моральних цінностей суспільства та особистості, адже в екстремальних умовах, коли загроза життю, безпеці й гідності стає домінантним фоном, звичні етичні орієнтири можуть зазнавати змін. Моральні цінності, які у мирний час залишаються на рівні загальновизнаних абстракцій, під час війни стають безпосереднім керівництвом до дії, визначаючи вибори, пріоритети і рішення окремих осіб та суспільства в цілому [44, с. 102].

Війна докорінно змінює ієрархію цінностей. Якщо в мирний час домінуючими є матеріальні аспекти – комфорт, кар'єра, дозвілля, то під час збройних конфліктів на перший план виходять такі фундаментальні цінності, як гідність, відповідальність, взаємодопомога та безпека. Переосмислення цих пріоритетів обумовлюється необхідністю виживання, соціальною солідарністю та боротьбою за незалежність. Люди переосмислюють власні життєві орієнтири, змушені поєднувати прагнення до миру з необхідністю активного протистояння агресору [25, с. 68].

Моральна спрямованість, як внутрішній компас, часто мотивує людей на допомогу тим, хто постраждав від війни. Це може включати різні форми підтримки – від надання медичної допомоги та гуманітарної підтримки до

захисту прав людини. Такі дії сприяють не лише благополуччю інших, але й самореалізації особистості, адже дають відчуття важливості та здатності вносити позитивні зміни у світ [43, с. 138].

На перший план виходять цінності солідарності, взаємопідтримки та відповідальності. В умовах війни українці демонструють високу згуртованість і готовність до самопожертви заради захисту країни та її громадян. Волонтерські ініціативи, участь молоді в допомозі армії, а також підтримка людей, що постраждали від конфлікту, підкреслюють моральні якості співчуття, турботи про ближнього і відповідальності перед суспільством [9, с. 24].

Моральні цінності українського суспільства все більше акцентують на національній гідності, патріотизмі та прагненні до незалежності. Розрив із радянським минулим, на думку автора, спричинив переоцінку цінностей, що асоціюються з авторитаризмом та соціальною несправедливістю. Натомість українці все більше підтримують ідеї свободи, демократичних прав і соціальної справедливості [46, с. 37-38].

Значну роль у формуванні моральних орієнтирів відіграють культурні ініціативи та проєкти, спрямовані на збереження національної ідентичності. Повернення до національних традицій, популяризація культурної спадщини, відродження народних звичаїв сприяють зміцненню моральної основи суспільства, зокрема цінностей, пов'язаних із повагою до історії та культурних коренів.

Для українського суспільства домінантною цінністю є доброта. Такі результати показало опитування соціологічної групи «Рейтинг», яка провела дослідження основних життєвих цінностей за методикою Шварца [28]. У дослідженні зазначається, що в умовах війни цінності українців зазнали лише незначних змін. Зокрема, спостерігається більша схильність до самовизначення та відкритості до змін, водночас традиційно домінують цінності доброти та універсалізму.

На високому рівні залишився конформізм, також значущими є цінності безпеки та традиційності. Найменше українці цінують багатство як цінність. За

останній рік спостерігається зростання підтримки цінностей гедонізму, стимуляції та особливо самостійності. За віковими категоріями найбільш цінними для молоді є самостійність, гедонізм та багатство. У середній та старшій віковій групі більше цінують консервативні цінності – традиційність та конформізм. Однак такі цінності, як самостійність, універсалізм, доброта, безпека та досягнення, притаманні усім віковим категоріям українців.

За гендерним поділом для чоловіків важливіші цінності стимуляції, досягнення та багатства, тоді як жінки більш схильні до безпеки, традиційності, конформізму, універсалізму і доброти.

Респондентів опитували про їхні цінності, використовуючи перелік із таких категорій: багатство, досягнення, гедонізм, стимуляція, самостійність, універсалізм, доброта, традиційність, конформізм і безпека. Кожна з цих цінностей відображає певний аспект світогляду і ставлення до життя, при цьому вони групуються у більш загальні категорії для аналізу ціннісних орієнтацій суспільства.

Перелічені цінності також об'єднані в біполярні осі, що дозволяє виявити, які пріоритети переважають серед респондентів. Так, відкритість до змін, що включає цінності самостійності та стимуляції, характеризує прагнення до нових вражень, готовність до змін, пошук нових можливостей і креативність. Водночас ця категорія є протилежною консерватизму, що охоплює безпеку, конформізм і традиційність. Консерватизм передбачає стабільність, підтримку існуючого порядку, важливість дотримання традицій і загальноприйнятих норм.

Інша біполярна вісь включає самоствердження та самовизначення. Самоствердження, до якого належать багатство і досягнення, акцентує на особистих успіхах, амбіціях і матеріальному добробуті, відображаючи індивідуалістичний підхід до життя, де важливим є досягнення власних цілей і статусу. Протилежною до нього є цінність самовизначення, що включає універсалізм і доброту. Ці цінності акцентують на турботі про інших, загальному добробуті, емпатії та бажанні зробити внесок у спільне благо, що свідчить про альтруїстичний підхід.

Опитування проводилося соціологічною групою «Рейтинг» упродовж 17-18 серпня 2024 року. У ньому взяла участь тисяча українців віком від 18 років в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний зв'язок. Результати зважені з використанням актуальних даних Державної служби статистики України. Вибірка репрезентативна за віком, статтю і типом поселення. Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше 3,1% [28].

Згідно з результатами дослідження, доброта є основною цінністю українського суспільства, що свідчить про схильність до альтруїзму, навіть в умовах війни. Спостереження показують незначні зміни в структурі моральних цінностей, що вказує на стабільність основних принципів, притаманних українцям. Також помітне зростання цінностей самостійності, гедонізму та стимуляції серед молоді, що свідчить про орієнтацію на саморозвиток і нові враження.

Серед старших поколінь консервативні цінності зберігають свою вагу, що забезпечує стабільність суспільних норм. Гендерні відмінності в ціннісних орієнтаціях можуть бути важливими для врахування під час розробки соціальних програм і політики, оскільки вони вказують на різні пріоритети між чоловіками та жінками.

Попри позитивні зміни, українське суспільство стикається і з викликами у формуванні моральних цінностей. Індивідуалізм та матеріальні цінності нерідко переважають над моральними орієнтирами, що створює виклики у досягненні гармонійного суспільного розвитку. Водночас нестабільність та невизначеність, спричинені війною та економічними труднощами, можуть призводити до зниження довіри між людьми та підвищення рівня конфліктності в суспільстві.

Таким чином, головною цінністю українського народу є доброта, що свідчить про альтруїстичний підхід навіть у складні воєнні часи. Це вказує на стійкість основних моральних принципів, незважаючи на сучасні виклики. Серед молоді дедалі більше уваги приділяється цінностям самовизначення, таким як

самостійність, гедонізм і прагнення до нових вражень, що підкреслює їхню орієнтацію на особистісний розвиток.

У той же час старші покоління продовжують цінувати консервативні принципи, зокрема традиційність і конформізм, що допомагає зберігати стабільність у суспільстві. Виявлені гендерні відмінності в ціннісних орієнтаціях показують, що чоловіки і жінки мають різні пріоритети, що може бути важливим при розробці ефективних соціальних програм і політики. У цілому, українське суспільство демонструє стійкість своїх моральних основ та здатність адаптуватися до сучасних умов, залишаючи ключові цінності незмінними.

3.2. Вплив соціально-політичних подій на суспільну свідомість в Україні

Складність сучасних суспільно-політичних процесів пов'язують передусім з економічними, фінансовими проблемами, недостатньою ефективністю зусиль з розвитку реального сектору економіки, з відсутністю фінансової стабільності, з повільними темпами реформування політичної системи тощо. Тобто, ступінь розвиненості держави визначається майже виключно цими раціональними чинниками. Ними зумовлюються й напрями модернізація країни – економіка, технології, фінанси, ефективність використання природного та трудового ресурсу, надр тощо. Логіка такого традиційного, й багато в чому виправданого, підходу визначає шляхи, форми та методи формування й реалізації соціально-політичних завдань [47].

Вплив соціально-політичних подій на суспільну свідомість в Україні є надзвичайно важливим аспектом вивчення сучасної української ідентичності. Протягом останніх десятиліть країна пережила численні трансформації, зокрема, політичні революції, війни та економічні кризи, які суттєво вплинули на колективне усвідомлення громадян. Ці події не лише змінюють політичні структури та інститути, але й формують нові ціннісні орієнтири, ставлення до історії, культури та міжлюдських стосунків. В умовах сучасних викликів українське суспільство стає більш чутливим до зовнішніх і внутрішніх факторів,

що сприяє розвитку нових форм самоусвідомлення та колективної ідентичності [34]. Аналізуючи ці зміни, можна краще зрозуміти, як соціально-політичні події впливають на формування суспільної свідомості та надають нових векторів для розвитку країни.

Конфлікт між Росією та Україною суттєво змінив свідомість українців, трансформуючи нашу систему цінностей. Це, в свою чергу, вплинуло на оцінку історичних подій, сприйняття видатних постатей та авторитету інститутів, які раніше користувалися високим рівнем довіри [35, с. 27]. Зміни в суспільній свідомості виявляються у змісті медіа, соціальних мережах і повсякденних бесідах. Підтвердженням цього є результати соціологічних опитувань, проведених з 5 по 12 серпня 2022 року Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у співпраці з Центром Разумкова.

Соціологи досліджували, зокрема, такі аспекти:

1. Ставлення до розпаду Радянського Союзу.
2. Оцінка СРСР як тоталітарного режиму, який вдавався до політики терору.
3. Сприйняття зміни назв населених пунктів, пов'язаних із Росією, Радянським Союзом та Російською імперією.
4. Відношення до Степана Бандери як важливої фігури в історії української боротьби за незалежність [27; 29].

Відповіді на ці запитання ілюструють зміни в такому важливому елементі національної ідентичності, як історична пам'ять. Дослідження також включало думки громадян щодо незалежності України, ймовірної перемоги у війні, українського громадянства, націоналізму, а також про плани на майбутнє в Україні і політичну систему держави. Зокрема, був виділений блок питань, що стосуються відповідальності російської влади та народу за початок конфлікту, а також про можливі відносини між українцями та росіянами після його завершення, де українців і росіян визначали за громадянством, а не за етнічною належністю.

У масовій свідомості, в наукових дослідженнях та й у самих медіа останнім часом сформувалася переважно негативна оцінка впливу ЗМІ на суспільну мораль, на процеси психологічного розвитку особистості та на масову психологію. Наголошується, зокрема, на маніпулятивній складовій такого впливу, підпорядкованості діяльності ЗМІ інтересам власників та влади, використанні ЗМІ як інструменту негативного впливу на формування ціннісних уявлень та підвалин оцінок, на поширенні за допомогою інформаційних засобів прикладів деструктивної поведінки, аморальних проявів тощо [46].

Переважна частина респондентів (67%) позитивно оцінили розпад Радянського Союзу, зазначаючи його як «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття», на думку Путіна. Вартим уваги є той факт, що за останні три роки кількість людей, які поділяють цю думку, зросла на 18%, тоді як тих, хто вважає інакше, стало вдвічі менше (з 32% до 16%). Близько 59% респондентів висловили позитивне ставлення до засудження СРСР як комуністичного тоталітарного режиму, що вдавався до політики державного терору, що на 25% більше в порівнянні з 2020 роком. Це свідчить про те, що війна суттєво вплинула на оцінку радянського минулого серед українців.

Тільки 18% опитаних вважають, що війна, яку веде Росія проти України, не залежить від вибору російського народу, тоді як 56% не згодні з цим, а ще 19% займають коливну позицію. Таким чином, більшість українців вважають, що відповідальність за розв'язану війну лежить не тільки на Путіні та його оточенні (яких визнає відповідальними 85% респондентів), але й на всьому російському народі. Це цілком зрозуміло з огляду на відомі дані про масову підтримку агресивної політики з боку росіян. Ставлення до росіян також зазнало значних змін: 75% респондентів підтримують ідею повного розриву всіх відносин із Російською Федерацією після перемоги України.

Ці тенденції підтверджує петиція, адресована Президентові України 23 травня 2022 року, з вимогою заборонити в'їзд громадянам Росії на 50 років, яка набрала необхідні 25 тисяч голосів. Дослідження Київського міжнародного інституту соціології (7–13 вересня 2022 року) показали, що українці відчують

найбільшу соціальну дистанцію щодо росіян, живучи в Росії (6,39 за шкалою Богардуса), що свідчить про небажання мати їх у своїй родині, серед друзів чи сусідів. Також відзначено подібну соціальну дистанцію по відношенню до росіян, які живуть в Україні (5,03), що є навіть більшою, ніж до ромів (5,08) і білорусів (5,34). На жаль, існуюча ксенофобія до громадян країни-агресора може проектуватися на співгромадян російського походження, проте в повсякденному спілкуванні розрізнення на етнічному ґрунті практично не спостерігається. Дослідження також показують, що ставлення до російськомовних українців є практично ідентичним до ставлення до українськомовних.

Більшість опитаних (67%) висловили підтримку ідеї «здорового націоналізму» для України. Це не стосується етнічного націоналізму, а радше політичного, спрямованого на військове, економічне та політичне укріплення української держави, що має на меті підвищення її стійкості в умовах криз. Майже половина респондентів позитивно оцінили постать Степана Бандери, який у масовій свідомості вважається символом націоналізму, зазначивши, що його діяльність в цілому є позитивною для України. У порівнянні з минулим роком, кількість людей, які підтримують цю думку, зросла на 19%, а число противників зменшилося на 21%.

Водночас, слід зауважити, що 51,8% респондентів вважають, що діяльність Української православної церкви Московського патріархату скоріше сприяє російській агресії, тоді як лише 11% вважають, що вона підтримує оборону України. Це важлива релігійна організація в Україні, яка раніше мала значний вплив на сході та півдні країни, а також у деяких центральних і західних регіонах. У перші дні війни митрополит Онуфрій адекватно оцінив агресію Росії, порівнявши її з гріхом Каїна. Проте, через відверто антиукраїнську діяльність деяких священнослужителів і тривале небажання чітко дистанціюватися від Московського патріархату, УПЦ МП втратила довіру значної частини українського суспільства. Це не змінили навіть рішення помісного собору УПЦ МП 27 травня 2022 року, яке засудило війну і оголосило про розмежування з Московським патріархатом.

Варто зазначити, що ці оцінки суттєво змінюються залежно від регіону. Наприклад, на Півдні України (Миколаївська та Одеська області) позитивне ставлення до розпаду Радянського Союзу висловили майже вдвічі менше людей, ніж на Заході (41,7% проти 86,2%). Засудження СРСР як комуністичного тоталітарного режиму підтримали 77,6% опитаних на Заході, тоді як на Півдні ця цифра становить лише 25,4% (при цьому 26,8% не підтримали). Також 62,8% респондентів на Заході висловилися за повне розривання відносин з Російською Федерацією, тоді як на Півдні ця цифра становить лише 35,3%. Питання перейменування топонімів, пов'язаних з Росією, підтримали 79% опитаних на Заході, тоді як на Півдні лише 27% (при цьому 42% висловилися проти).

В Україні існують значні розбіжності в поглядах на націоналізм, історичну постать Степана Бандери, роль Української православної церкви Московського патріархату та визнання провини російського народу за продовження війни. Проте, у важливих питаннях представники різних регіонів демонструють практично однаковість. Це стосується, зокрема, підтримки незалежності України, за яку проголосували б переважна більшість у всіх областях. Також у всіх регіонах більшість населення вважає, що перемога у війні полягає у вигнанні російських військ з української території або знищенні російської армії. Таким чином, українці загалом не готові до миру за рахунок територіальних поступок і вірять у повну перемогу.

Більшість опитаних вважає, що відповідальність за війну лежить на російському керівництві, і ідентифікує себе в першу чергу як громадяни України. Це свідчить про значне посилення загальнонаціональної ідентичності над регіональною, що є важливим індикатором консолідації українського суспільства в умовах зовнішньої загрози. У сучасних обставинах, коли війна з Росією є визначальним чинником суспільного життя, така позиція громадян є важливим показником соціальної єдності і спільного розуміння цілей та викликів, з якими стикається країна.

Понад 90% респондентів пишаються своїм українським громадянством, що є найвищим показником за весь період спостережень у цьому напрямку. Цей

результат свідчить про зростання патріотизму та національної гордості серед українців. Підвищення рівня національної ідентифікації стало результатом не лише зовнішніх викликів, таких як війна, а й внутрішніх змін у суспільстві, зокрема переосмислення історичних подій, культури та традицій, а також відходу від радянської спадщини.

Разом із тим, багато людей також висловлюють бажання будувати своє майбутнє саме в Україні. Це є важливим аспектом соціальних настроїв, який свідчить про зростання впевненості у майбутньому країни, попри складну ситуацію. Високий рівень бажання залишитися в Україні і працювати над її відбудовою демонструє прагнення громадян не лише підтримувати свою країну, але й активно брати участь у її розвитку, створюючи перспективи для наступних поколінь.

Зростання національної ідентичності, патріотизму та готовності будувати майбутнє в Україні є важливим елементом для формування стабільного суспільства. Це сприяє зміцненню соціальної згуртованості та мобілізації ресурсів для подолання сучасних викликів, що постають перед країною.

Загалом, результати соціологічних досліджень показують, що війна позбавила більшість українців останніх ілюзій щодо цінностей радянської доби і можливості мирного співіснування з авторитарною Росією, яка, навпаки, посилила свої імперські комплекси до рівня соціально-психологічної патології. Війна стала важливим фактором у формуванні української політичної нації, що базується на інклюзивній громадянській ідентичності. Віра в перемогу, підтримка незалежності України, прагнення будувати своє майбутнє в цій країні, а також гордість за українське громадянство стають основою національної консолідації і стимулюють зростання солідарності та активної громадянської взаємодії.

У цьому контексті регіональні розбіжності у поглядах можуть вважатися незначними і не впливають на готовність більшості українців до спротиву російській агресії та їхнє прагнення жити в вільній та незалежній країні.

Отже, вплив соціально-політичних подій на суспільну свідомість в Україні відіграє ключову роль у формуванні сучасної української ідентичності, особливо в умовах війни з Росією, яка призвела до переосмислення цінностей і ставлення до історичних подій. Соціологічні дослідження демонструють позитивну оцінку розпаду Радянського Союзу та зростаючу критику радянського минулого, що свідчить про суттєві зміни в колективному усвідомленні. Українці продовжують підтримувати незалежність, прагнуть до повної перемоги над агресором і вважають себе передусім громадянами України, надаючи пріоритет загальнонаціональному громадянству. Незважаючи на регіональні відмінності в оцінках, українці демонструють готовність до спротиву агресії, що підкреслює важливість соціально-політичних подій у формуванні їхньої ідентичності та активної громадянської взаємодії.

3.3. Віддзеркалення моральних цінностей у сучасному українському дискурсі: виклики та перспективи

Термін «суспільна думка» щодня використовується засобами масової інформації в контексті політичних, економічних та інших подій. Суспільну або громадську думку досліджують соціологи та маркетологи, до неї апелюють політики та журналісти [49].

Моральні цінності є важливою складовою суспільної свідомості та культурної ідентичності народу. Виклики, що постають перед суспільством, вимагають переосмислення моральних норм і принципів, що, в свою чергу, впливає на розвиток української ідентичності.

Війна з росією стала суттєвим викликом для українського суспільства, впливаючи на його моральні цінності, колективну свідомість та національну ідентичність. Соціологічні дослідження, проведені під час конфлікту, підтверджують, що більшість українців позитивно оцінює розпад Радянського Союзу. Близько 70% респондентів висловлюють думку, що розпад СРСР був необхідним кроком у напрямку незалежності та самостійного розвитку України.

Це свідчить про суттєве зрушення в суспільній свідомості, де українці усвідомлюють свою ідентичність незалежно від радянського минулого [43, с. 30-31].

Дослідження демонструють зростання прагнення українців дистанціюватися від радянських цінностей, які асоціюються з авторитаризмом, тоталітаризмом та соціальною несправедливістю. У період війни спостерігається активізація патріотичних настроїв, які пропагують цінності свободи, гідності, самовизначення і відповідальності перед суспільством. Цей процес підкріплюється освітніми ініціативами, культурними проектами та волонтерськими рухами, що сприяють формуванню нової моральної бази, адаптованої до викликів сучасності.

Аналіз соціальних настроїв також вказує на критичне ставлення українців до радянської спадщини, що виявляється у зростаючій підтримці демократичних цінностей і прав людини [21, с. 22]. На тлі війни все більше людей усвідомлюють важливість формування моральних принципів, які забезпечують солідарність, взаємопідтримку та соціальну справедливість. Цей процес формує нові соціальні наративи, які активно підкріплюються національною свідомістю та культурними цінностями.

Крім того, зростає соціальна дистанція між українцями та росіянами, що відображає зменшення довіри до сусідньої країни. Дослідження, проведені Центром Разумкова, демонструють, що 70% українців підтримують ідею незалежності та готові боротися за збереження територіальної цілісності, що є свідченням зміни моральних цінностей.

І. В. Гнатюк зазначає, що активна участь молоді в волонтерських рухах відображає значні зміни в моральних цінностях сучасного українського суспільства. Молоді люди в Україні, усвідомлюючи потребу підтримки одне одного, беруть участь у різноманітних волонтерських ініціативах, що свідчить про розвиток таких якостей, як співчуття, соціальна відповідальність та бажання допомагати [5, с. 63]. Учасники волонтерських організацій не лише надають допомогу військовим та постраждалим від війни, а також займаються збором

гуманітарної допомоги для дітей, літніх людей та людей з інвалідністю, демонструючи тим самим солідарність у суспільстві.

Однією з відомих волонтерських організацій є «Народний проект», яка організовує збори коштів і гуманітарної допомоги для армії та мирного населення. Вона об'єднує молодь навколо спільних цілей, закликаючи до активних дій і допомоги. Інша організація, «Волонтерська сотня», також активно працює на фронті гуманітарної допомоги, забезпечуючи військових необхідними речами, а також надаючи підтримку цивільному населенню.

Волонтерські ініціативи, такі як «Допоможи фронту», вказують на те, що українська молодь активно займається організацією заходів, які націлені на залучення громади до підтримки армії [34]. Такі ініціативи стали не лише джерелом практичної допомоги для військових, але й інструментом, який сприяє формуванню громадянської активності, соціальної відповідальності та патріотизму. Через організацію зборів коштів, гуманітарної допомоги, а також різноманітних заходів, волонтери пропагують ідеї взаємопідтримки, колективної солідарності та моральної відповідальності.

Як відомо, волонтерські організації формують у молоді відчуття, що кожна особа може зробити свій внесок у підтримку своєї країни, незалежно від її соціального чи економічного статусу. Такі дії є надзвичайно важливими для розвитку моральних цінностей, особливо у молодіжному середовищі. Участь у волонтерській діяльності вчить молодих людей співчуттю, розумінню важливості допомоги ближньому та спільної праці на благо суспільства.

При цьому, вважаємо, що залучення до волонтерських ініціатив, таких як «Допоможи фронту», також впливає на зміцнення зв'язків між різними соціальними групами. Спільні дії, об'єднані метою підтримки армії, стирають соціальні, економічні та регіональні бар'єри, формуючи відчуття єдності та спільного бачення майбутнього. Волонтерська діяльність розвиває почуття відповідальності за долю країни, а також спонукає до активної участі у суспільному житті.

Крім того, волонтерські ініціативи виступають важливим фактором у створенні позитивного прикладу для інших. Учасники волонтерських акцій стають зразком для наслідування, показуючи, що активна громадянська позиція та моральна відповідальність можуть робити реальні зміни в суспільстві. Молодь, що бере участь у таких проектах, не лише допомагає у вирішенні нагальних проблем, але й формує нову моральну базу для всього суспільства, де взаємоповага, готовність допомогти та солідарність стають головними цінностями.

Важливо зазначити, що волонтерська діяльність не обмежується лише війною чи гуманітарною допомогою. Молодь активно долучається до екологічних ініціатив, таких як прибирання територій, озеленення міських районів, що підкреслює їхнє прагнення покращити якість життя в Україні. Ці дії свідчать про зростаюче усвідомлення молоді щодо екологічних проблем, що стає важливим елементом сучасної моральності.

Популяризація культурних проектів в Україні виступає важливим прикладом віддзеркалення моральних цінностей, які сприяють збереженню української ідентичності [40, с. 16-17]. У сучасному суспільстві, де національна свідомість стає все більш актуальною, ініціативи, які спрямовані на відродження та підтримку культурних традицій, набувають особливої значущості. Проекти, такі як «Українська хата», є яскравим прикладом культурної активності, що об'єднує людей навколо спільних цінностей і традицій.

«Українська хата» – це платформа, що займається популяризацією традиційної української культури через організацію різноманітних заходів, майстер-класів, виставок, а також освітніх програм, що знайомлять молодь з українськими звичаями та побутом. Цей проект не лише допомагає зберігати культурну спадщину, а й формує у молоді почуття гордості за свої корені, зміцнюючи національну ідентичність [48, с. 36].

Виставки національного мистецтва, які демонструють українські традиції, також відіграють важливу роль у популяризації моральних цінностей. Наприклад, «Арт-Україна» – це виставка, що об'єднує роботи українських митців

і популяризує українську культуру, живопис та традиційні ремесла. Цей проект привертає увагу до творчості українських художників, які через своє мистецтво передають культурні цінності та ідентичність, наголошуючи на важливості збереження національних традицій [25, с. 33-35]. Виставка «Арт-Україна» представляє широкий спектр робіт, які охоплюють різні стилі та жанри – від традиційного народного мистецтва до сучасних експериментальних творів, що дозволяє глядачам побачити еволюцію української культури та її різноманітність.

В свою чергу, виставка «Арт-Україна» сприяє розвитку суспільної свідомості, формуючи розуміння культурного багатства та його значущості для національної ідентичності. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли ризик втрати власної культурної самобутності стає все реальнішим. Проект також залучає молодь, організовуючи спеціальні програми, майстер-класи та зустрічі з митцями, що сприяє популяризації традиційних ремесел і живопису серед нового покоління. Це забезпечує передачу знань і навичок, що є основою для збереження культурної спадщини.

Крім того, «Арт-Україна» має важливе значення для формування позитивного образу України за кордоном. Виставка часто організовує міжнародні експозиції та співпрацює з іноземними галереями, представляючи українське мистецтво на світовій арені. Це сприяє популяризації української культури за межами країни, демонструючи багатство її художніх традицій, а також сучасні досягнення в галузі мистецтва. Таким чином, «Арт-Україна» не тільки підтримує митців, але й формує імідж України як країни з багатою культурною спадщиною та сучасними творчими досягненнями.

Водночас, організації, такі як «Фонд культурної дипломатії», активно працюють над просуванням української культури за кордоном, що свідчить про те, що українці прагнуть донести до світу свою унікальність і багатство культурної спадщини. Ці ініціативи не лише сприяють збереженню і розвитку традицій, а й формують у суспільстві цінності, що пов'язані зі спільнотою,

повагою до культурного надбання та усвідомленням важливості національної ідентичності.

Культурні проекти, які зосереджені на збереженні української спадщини, сприяють формуванню активної громадянської позиції. Вони формують нове покоління, яке усвідомлює важливість своєї культури, історії та традицій. В результаті, молодь активно залучається до різних форм культурної діяльності, що підкреслює зростаючу моральну свідомість суспільства та прагнення до самовираження. Таким чином, популяризація культурних проектів стає важливим аспектом у розвитку моральних цінностей, формуючи у суспільстві бажання зберігати свою ідентичність і культуру.

Перспективи моральних цінностей у сучасному українському суспільстві викликають занепокоєння, особливо в умовах воєнного стану. Часто, ставлячися до правопорушень, ми схильні ігнорувати їх, не намагаючись втрутитися чи попередити винних про можливі наслідки їхніх дій. Багато людей впевнені у своїй правоті, і лише одиниці готові вислухати думку інших.

Формування моральних цінностей починається з виховання в родині. Діти часто наслідують поведінку батьків, і якщо вони не отримують належного прикладу, це може призвести до сприйняття негативних явищ як норму [19, с. 44]. Сьогоднішні діти з легкістю адаптуються до нестандартних сімейних структур, що може вплинути на їхнє майбутнє сприйняття сімейних цінностей.

Кожен з нас прагне до щасливого майбутнього та реалізації своїх мрій, часто не зважаючи на моральні принципи. Егоїзм є природною рисою людини, і більшість людей в першу чергу дбають про власні інтереси. Варто зазначити, що успіх не завжди корелює з моральними цінностями; багато тих, хто досягнув успіху, діяли поза межами етики, в той час як інші, що намагалися дотримуватися моральних норм, часто стикалися з труднощами [14, с. 47].

Дотримання моральних цінностей вимагає глибокого розуміння соціальних норм та взаємодій у різних ситуаціях. Це стосується як особистого, так і професійного життя, від повсякденних взаємин до складних комунікацій [45, с. 58-59].

Отже, моральні цінності в сучасному українському дискурсі відображаються через нові виклики та потреби суспільства, що формуються в умовах війни та політичних трансформацій. Серед основних тенденцій можна виокремити прагнення до соціальної відповідальності, переосмислення культурних цінностей та формування нової національної ідентичності. Перспективи розвитку моральних цінностей в Україні залежатимуть від подальшої консолідації суспільства, готовності українців долати виклики та активно брати участь у зміні на краще, що в свою чергу дозволить закласти основи для побудови стабільного та морального суспільства.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання роботи були зроблені наступні висновки.

1.З'ясовано, що суспільна свідомість – це система ідей, поглядів, переконань, настроїв і цінностей, що характеризують певну соціальну групу або суспільство загалом. Вона формується під впливом соціальних, економічних, політичних та культурних факторів, а також відображає потреби, інтереси і цінності певного соціуму. Суспільна свідомість включає в себе різні форми, такі як мораль, релігія, право, наука, мистецтво, політика, які взаємопов'язані і взаємодіють між собою. Вона також є важливим механізмом соціальної інтеграції та забезпечує стабільність або, навпаки, зміну суспільних відносин. Вивчення суспільної свідомості дозволяє краще зрозуміти соціальну динаміку та закономірності розвитку суспільства.

2. Структура суспільної свідомості охоплює сукупність елементів, що відображають соціальні відносини і процеси, а також визначають загальні уявлення та цінності суспільства. Вона складається з різних рівнів – буденної і теоретичної свідомості, що співіснують у діалектичній єдності. Форми суспільної свідомості включають мораль, релігію, науку, мистецтво, право та політику, кожна з яких відображає певний аспект суспільного життя і виконує власні соціальні функції. Ці форми взаємодіють між собою, що забезпечує комплексне відображення суспільних відносин і впливає на процеси соціального розвитку.

3.Встановлено, що моральні цінності є важливим елементом суспільної свідомості, що визначає норми поведінки, взаємини між людьми та їх ставлення до суспільства. Вони відображають уявлення про добро, справедливість, обов'язок та відповідальність, сприяють регуляції соціальних відносин і забезпечують моральну єдність суспільства. Моральні цінності формуються під впливом культурних, історичних і соціальних умов та відіграють значну роль у становленні особистості й підтриманні суспільної стабільності. Вони є основою для визначення етичних принципів і орієнтирів, які сприяють гармонізації відносин між індивідами та соціальними групами.

4. У процесі дослідження були визначено, що історичний розвиток моральних цінностей у суспільстві відображає зміну уявлень про добро, справедливість, обов'язок та людські взаємини під впливом соціальних, економічних, політичних і культурних факторів. У різні історичні періоди моральні цінності зазнавали еволюційних змін, віддзеркалюючи потреби та інтереси певних соціальних груп і суспільства в цілому. Зміни у моральних цінностях були спричинені такими процесами, як розвиток релігійних учень, науковий прогрес, трансформація суспільних відносин, а також посилення індивідуалізації. Історичний розвиток моральних цінностей демонструє, що вони є динамічною системою, яка адаптується до умов конкретного етапу суспільного розвитку, сприяючи гармонізації соціальних відносин та підвищенню рівня людської свідомості.

5. Зміна моральних цінностей у контексті соціальних трансформацій є складним процесом, що відбувається повільніше, ніж зміни у матеріальних основах суспільства, але значно залежить від динаміки економічних і політичних перетворень. В умовах сучасної України, яка переживає війну та соціально-економічні кризи, спостерігається моральна криза, що проявляється у зниженні рівня моральних стандартів та поширенні прагматизму і егоїзму. Це явище супроводжується зменшенням значущості моральних заповідей, втратою суспільної поваги до таких цінностей, як відданість і порядність. Водночас, незважаючи на негативні тенденції, мораль залишається важливою складовою суспільного життя, і її відновлення можливе через соціально-економічну стабілізацію, ефективне державне регулювання моральності, а також повернення до етичної освіти та виховання.

6. На моральні орієнтири суспільства значно впливають культурні, релігійні та політичні чинники, взаємодія яких формує комплексну картину моральних цінностей і норм. Культура створює базові уявлення про моральність через традиції, звичаї та мистецтво, зберігаючи важливі соціальні практики. Релігія пропонує моральні кодекси і регулює поведінку через етичні настанови, а політика, завдяки законотворчій діяльності і формуванню суспільних ідеалів,

впливає на моральний клімат. Воєнний стан також змінює моральні орієнтири, акцентуючи патріотизм, солідарність та єдність, що свідчить про динамічність моральних цінностей суспільства.

7. Обґрунтовано, що основною цінністю українців є доброта, що відображає схильність до альтруїзму навіть в умовах війни. Це свідчить про стабільність основних моральних принципів, незважаючи на сучасні виклики. Цінності самовизначення, такі як самостійність, гедонізм та стимуляція, стають дедалі важливішими серед молоді, що вказує на орієнтацію на саморозвиток та бажання нових вражень. Водночас старші покоління залишаються прихильними до консервативних цінностей, зокрема традиційності та конформізму, що сприяє збереженню стабільності суспільства. Гендерні відмінності в ціннісних орієнтаціях виявляють різні пріоритети чоловіків і жінок, що може бути важливим для розробки ефективних соціальних програм і політики. Загалом, українське суспільство демонструє стійкість моральних основ та здатність адаптуватися до сучасних умов, залишаючи головні цінності незмінними.

8. Вплив соціально-політичних подій на суспільну свідомість в Україні є суттєвим чинником у формуванні сучасної української ідентичності. Протягом останніх років країна зазнала численних трансформацій, включаючи політичні кризи та збройні конфлікти, які значно змінили колективне усвідомлення населення. Війна з Росією зокрема сприяла переосмисленню цінностей, історичних подій та ставлення до значних постатей, формуючи нові вектори ідентичності.

Соціологічні дослідження показують, що більшість українців позитивно оцінюють розпад Радянського Союзу і вважають його тоталітарний режим відповідальним за численні злочини. Зростання критики радянського минулого та готовності дистанціюватися від російських культурних впливів свідчить про серйозні зміни в суспільній свідомості. Водночас, на тлі війни з Росією, українці демонструють єдність у підтримці незалежності країни та бажанні досягти повної перемоги над агресором, відкидаючи ідеї територіальних поступок.

Ці зміни відображаються у формуванні нової національної ідентичності, в якій пріоритет надається загальнонаціональному громадянству, а не етнічним чи регіональним ознакам. Переважна більшість українців вважає себе громадянами України, гордиться цим статусом та має позитивне ставлення до ідеї націоналізму, орієнтованого на зміцнення держави. Водночас, ставлення до російського народу суттєво змінилося, зокрема, підвищилася соціальна дистанція і побоювання щодо можливих стосунків з росіянами в майбутньому.

Регіональні відмінності в оцінках різних аспектів національної ідентичності все ще існують, але не впливають на загальну готовність українців до спротиву агресії та бажання жити в незалежній країні. Віра в перемогу, підтримка незалежності, а також гордість за українське громадянство формують основу для національної консолідації, солідарності та активної громадянської взаємодії, підкреслюючи важливість соціально-політичних подій у процесі формування суспільної свідомості.

9. Моральні цінності є важливою складовою суспільної свідомості та культурної ідентичності народу. Війна з Росією суттєво вплинула на українське суспільство, сприяючи переосмисленню моральних норм і принципів. Українці все більше дистанціюються від радянської спадщини, підтримують демократичні цінності та прагнуть соціальної справедливості. Волонтерський рух і культурні проекти відіграють ключову роль у формуванні нових моральних основ, пропагуючи цінності солідарності, свободи та національної ідентичності. Перспективи розвитку моральних цінностей в Україні залежать від консолідації суспільства, готовності долати виклики та формувати стабільне, морально відповідальне суспільство.

Резюмуючи вищевикладене приходимо до висновку, що суспільна свідомість відображає моральні цінності соціуму, визначаючи ставлення людей до соціальних норм та поведінки. Теоретичні засади суспільної свідомості включають взаємозв'язок між моральними нормами, культурними традиціями та колективною свідомістю. У сучасному українському контексті суспільна свідомість перебуває під впливом зовнішніх викликів, зокрема війни та

політичної нестабільності. Ці обставини сприяють переосмисленню моральних пріоритетів, зміцненню патріотичних настроїв та прагненню до соціальної справедливості. Суспільна свідомість в Україні сьогодні формується на засадах солідарності, відповідальності та підтримки національної ідентичності, що є важливим для подальшого розвитку моральних цінностей у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амельченко Н. А. Цінності об'єднаної Європи / Н. А. Амельченко. – К. : ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. – 42 с. – Режим доступу : https://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf
2. Без'язичний Б. І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки: дис. ... д-ра психол. наук. Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Харків, 2016. 435 с.
3. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія / І. Д. Бех. – Київ – Чернівці : Букрек, 2018. – 296 с.
4. Булах І. С., Алексеева Ю. А. Моральне зростання підлітків: сучасні технології консультативної діяльності: навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. 223 с
5. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016.
6. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілий. Київ : Наш формат, 2020. 216 с.
7. Громовчук М. В. Релігія та право : співвідношення в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія Право. 2022. Вип. 71. С. 55-64.
8. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Людина в інформаційному суспільстві: деякі штрихи до усвідомлення проблеми. Современный научный вестник. 2016. Т. 2, № 1. С. 13-16.
9. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Людина в інформаційному суспільстві: проблема моральної ідентифікації. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія. 2019. № 1 (40). С. 8-20.

- 10.Дзьобань О. П., Соснін О. В. Віртуальна реальність суспільства постмодерну як соціокультурне тло соціалізації «людини інформаційної». Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: зб. наук. пр. 2017. Вип. 69 (1). С. 69-76.
- 11.Дубасенюк О. Педагогічні умови формування ціннісно-моральних орієнтацій здобувачів освіти в умовах освітніх змін. Актуальні проблеми формування ціннісно-моральних орієнтацій здобувачів освіти як детермінанта освітньої діяльності закладів фахової передвищої освіти: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції.Київ, Четверта хвиля, 2022. Ч.1. 107 с. С.19-22.
- 12.Етика та естетика: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 204 с.
- 13.Єрмак Г. В. Аналіз морального виховання у працях радянських і сучасних дослідників : історичний аспект / Г. В. Єрмак // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2014. – № 1. – С.261-265. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2014_1_47
- 14.Єрмакова Г. С. Релігійні норми як морально-етична домінанта правової свідомості. Наше право. 2017. № 4. С. 188-193.
- 15.Желобицький Я. К., Лагутін В. Д. Стан ціннісних пріоритетів в економіці України. Економіка та держава. 2021. № 12. С. 112-116.
- 16.Запорожець Т. Моральні виклики глобального інформаційного суспільства. 2015. С. 63–76.
- 17.Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку: колект. моногр. / за ред. В. Г. Воронкової. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2017. 292 с.
- 18.Кириченко В. Є. Релігія та право – історія соціального регулювання, окремі аспекти. Релігійний чинник в історії права, держави та юридичної думки : матеріали XXXIV Міжн. істор.-прав. конф. (м. Тисмениця, 27–29 трав.

- 2016 р.) ; ред. кол. : І. Б. Усенко, А. Ю. Іванова та ін. Київ-Херсон : ФОП Грінь Д. С., 2016. С. 55–62.
- 19.Кислий А. О. Ціннісні аспекти християнського суспільного ідеалу в умовах трансформації сучасного світу. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Warsaw, 2020. Part 7. № 2 (54). S. 50 – 55.
 - 20.Кісіль З.Р., Швець Д.В. Психологія суспільної свідомості: Навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях / З.Р. Кісіль, Д.В. Швець. – Одеса: Видавництво ОДУВС, 2023. – 139 с.
 - 21.Крамар Ю. В. Реформація як чинник європейської історії Нового часу (до 500-річчя Реформації в Європі). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія. Історичні науки*. 2017. № 4 (353). С. 81-88.
 - 22.Крюков О. І., Бельська Т. В. Інформаційне суспільство: становлення, розвиток, перспективи. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.* Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2015. № 1 (47). С. 276–282.
 - 23.Лагутін В. Цивілізаційні та інституційні фактори глобальних економічних трансформацій ХХІ ст. *Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право*. 2019. № 2. С. 5–19.
 - 24.Лук М.І. Етичні ідеї у філософії України (19-поч. 20 ст.). К.: Наук. думка, 1993.
 - 25.Лучанінова О. П. Патріотизм в умовах воєнного стану: духовне становлення студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. № 2(104). С. 64–72.
 - 26.Михайлишин У. Б. Соціально-психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій студентської молоді : до постановки проблеми. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2016. Т. 1. Вип. 45. С. 133–136.
 - 27.Ніщименко О.А. Інформаційна безпека України на сучасному етапі розвитку держави і суспільства. *Наше право*. 2018. № 1. С. 17–23

- 28.Олексюк О. М. Національна ідентичність в університетській культурі: зовнішні виклики та внутрішні резерви. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2022. № 2(104). С. 75–82.
- 29.Павленко І.Г., Алексеева О.Р. Педагогічні умови оптимізації процесу формування моральної свідомості сучасної студентської молоді. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки» . 2024. № 38 (квітень). С. 318-325.
- 30.Пальчинська М.В. Віртуальний простір в умовах соціокультурних трансформацій : автореф. дис. ... докт. філософ. наук : 09.00.03. Одеса, 2016. 433 с.
- 31.Панкова Ю.М. Соціокультурні аспекти глобальних економічних процесів. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». Вип. 8. 2018. С. 74–79.
- 32.Панченко О. Інформаційна безпека держави як елемент соціокультури. Аспекти публічного управління. 2020. № 1. С. 58–67.
- 33.Пахнін М. Л. Засоби масової комунікації та засоби масової інформації: співвідношення понять. Юридичний бюлетень. 2018. Вип. 8. С. 65–71.
- 34.Педоренко В.М. Психологічні особливості формування суверенних моральних цінностей майбутніх психологів: дис. ...канд. псих.наук. Острого, 2019. 311 с.
- 35.Піх Ю. А. Загальна характеристика секуляризація і десекуляризації правових систем релігійного типу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 226 с.
- 36.Платон. Держава. Переклад О. Стрельбицька. Харків. «Фоліо». 2024. 384с
- 37.САЛАБАЙ, Е. Д. *Моральні цінності особистості сучасного молодіжного середовища*. 2022. PhD Thesis. Національний технічний університет" Харківський політехнічний інститут".
- 38.Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2018. 350 с.

39. Уханова Н.С. Правова культура молоді в Україні. Інформація і право. 2019. № 2. С. 156–166.
40. Федорова М. А. Моральні цінності особистості : сутність поняття та основні характеристики / М. А. Федорова // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця – Київ, 2015. – С. 105–109.
41. ФЕДОРОВА, Н. Є. Трансформація суспільної свідомості як необхідна передумова формування суспільства сталого розвитку. *Голова оргомітету*, 115.
42. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Голов. Ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
43. Фоміна Л. В. Духовні цінності майбутніх лікарів у період війни. Духовноінтелектуальне виховання і навчання молоді в ХХІ столітті: міжнародний періодичний збірник наукових праць. За заг. ред. В. П. Баби́ча, Ю. Д. Бойчука, Л. С. Рибалко, О. М. Хвостиченка. Харків: ВННОТ, 2022. Вип. 4. С. 136–139.
44. Христенко О. М. Цінності української молоді в часі війни: до питання громадянського виховання майбутніх лікарів. *Медична освіта*. 2022. №2. С. 100–103.
45. ЧАПЛИГІНА, Наталія Вікторівна; ПАНФІЛОВ, Юрій Іванович. Філософсько-педагогічні аспекти духовного розвитку українського суспільства. 2025.
46. ШАЙГОРОДСЬКИЙ, Ю. Ж. Українські ЗМІ в утвердженні суспільної моралі. 2021.
47. ШАЙГОРОДСЬКИЙ, Ю. Ж. Ціннісно-сміслові основи реформування українського суспільства. *Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні*, 2019, 271-300.
48. ШЕВЧУК, М. О. ФОРМУВАННЯ МАСОВОЇ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ КРАЇНИ. *НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ*, 2024, 72.

- 49.ШУСТЕНКО, Олег Вікторович. Полісемантика поняття «суспільна думка» в соціально-філософському дискурсі. *Академічні візії*, 2024, 31.
- 50.Dzeban O., Aleksandrova O., Vinnikova N. Axiological portrait of information society. *Схід: аналіт.-інформ. журн.* 2019. № 5 (163). С. 13-19.